

“het salighste leven, dat men sou kunnen wenschen”

Het buitenleven van de familie Van Panhuys aan het einde van de 18de eeuw

F. M. Gerards

In 1770 kocht mr. Willem Hendrik van Panhuys [1734-1808] kasteel Haeren te Voerendaal. Door een brand in 1742 en waarschijnlijk mede ten gevolge van slecht onderhoud was het bouwwerk in een slechte staat. Na zijn aankoop maakte Van Panhuys veel werk van het herstel van het kasteel en de verfraaiing ervan.¹ Van Panhuys woonde en werkte in Maastricht. Tot 1795, toen daar en elders het Frans Bewind werd gevestigd, diende het kasteel vooral als buitenplaats van de familie Van Panhuys. Er zijn aanwijzingen dat na die tijd Van Panhuys en zijn gezin steeds meer tijd op Haeren hebben doorgebracht. De laatste jaren van zijn leven is het kasteel waarschijnlijk zijn vaste verblijfplaats geweest. Uiteindelijk wilde hij ook in de directe nabijheid van het kasteel worden begraven. In deze bijdrage wordt beschreven hoe in het vierde kwart van de 18de eeuw het buitenleven van de familie Van Panhuys op Haeren gestalte heeft gekregen. Besproken worden ondermeer de gezins-, woon- en leefsituatie, de trek naar buiten, voedselvoorziening, bezigheden en personeel.

Gezin

Willem Hendrik van Panhuys trouwde op 23 juni 1760 met Angela Cornelia Orizandt [1740-1806]. Van de elf kinderen die uit het huwelijk geboren werden, overleden er vijf op jonge leeftijd. Dit waren: Hendrik Emilius [1761-1763], Jeanne Emilie Cornelia [1763-1780], Emilie Henriette [1764-1769], Agneta Henriette [1765-1780] en Theodora Agneta Sabina. Dit laatste meisje werd op 13 april 1770 geboren en stierf nog in datzelfde jaar op 3 oktober.

De overige zes kinderen waren Jan Cornelis [1766-1849], Jeanne Elisabeth Guillemine [1767-1837], Adriane Wilhelmina Angela [1768-1848], Isaac Lodewijk [1771-1828], Hendrik Emilius [1773-1796] en Willem Frederic [geboren op 9 januari 1775].² Hendrik Emilius overleed op drieëntwintigjarige leeftijd. Hij was luitenant

transport in het Staats regiment van Stuart. Wanneer hij overleed is niet mij niet bekend. Hij werd begraven op het kerkhof van de Franse kerk te Maastricht.³ Willem Frederic, op 7 september 1800 gehuwd met Lucie Heldevier, emigreerde op 10 juni 1806 met zijn vrouw en vier kinderen naar Batavia.⁴ Drie zonen, Jan Cornelis, Isaac Lodewijk en Willem Frederic, studeerden net als hun vader rechten te Leiden.⁵

Buiten de beide ouders, zo blijkt uit het voorafgaande overzicht, bestond het gezin Van Panhuys tot 1780 uit acht kinderen, vier jongens en vier meisjes. Dat betekende dat Haeren als buitenverblijf eerst onderdak moest bieden aan tien, en na 1780 aan acht personen. Het is zeker dat er vaker ook nog logés waren. Hierbij valt ondermeer te denken aan de ouders van Willem Hendrik van Panhuys, Hendrik Aemilius [1694-1789] en Josina Aemelia Chatvelt [1705-1786], die bei-

den een hoge leeftijd bereikten. Vast staat dat mevrouw Van Panhuys nooit met de kinderen alleen op Haeren verbleef. Ze was er altijd samen met haar echtgenoot.⁶

Woon- en leefsituatie

In Maastricht bezat de familie Van Panhuys een stadshuis. In 1781 werd melding gemaakt van een huis in de Bredestraat; *'Aanloop van Meubelen by Verhuysing na het huys in de Bredestraat'*.⁷ Op 17 mei 1807, toen Willem Hendrik van Panhuys zijn testament opstelde, werd als domicilie vermeld Rue Courte 868. Hiermee is hoogst waarschijnlijk een huis in de Cortenstraat bedoeld.⁸ Een derde locatie, die in ieder geval eigendom is geweest van de familie Van Panhuys, is *'Een huis met stallen, koetshuis, tuin en toebehoor, zamen groot elf roeden vijf ellen, gelegen op Sint Servaasklooster 723 [...]*'.⁹

Op Haeren was met name het herenhuis als onderkomen voor de familie Van Panhuys bedoeld. In een pachtcontract uit 1771 wordt vermeld dat Van Panhuys *'Voor Sig Reserveerende de Heere huysinge Met Stal en Koetshuys, alle de Vyvers, gragten en duyvenvlugt mitsgaders de tuyn of dyck ten Suyde van de Heere huysinge geleegeen'*. Dit betekent dat de familie vooral verbleef in het linkerdeel van de voorvleugel.¹⁰

Meestal werd in een pachtcontract ook nog vastgelegd van welke ruimtes in het halfwinshuis, de woning van de pachter, men gebruik wenste te maken. In 1771 waren dat *'de twee bovenkamers in het halfwins huys met het gebruyck van de keuken'*. In 1776 en 1779 wordt gesproken van *'de groote kaemer en Toornkamertje in het halfwinshuys'*.¹¹ Via een zogenaamde 'communicatiedeur' was de pachthoeve van binnenuit vanuit het herenhuis bereikbaar.¹²

De familie Van Panhuys verbleef voornamelijk op de bel-étage, dat wil zeggen in de ruimtes die gelegen waren op de eerste verdieping. Deze bel-étage was bereikbaar via de hardstenen buitentrapp op de binnen-

plaats. De ruimtes op de begane grond, waar zich ook de keuken bevond, waren vooral bestemd voor opslag en voor het dienstpersoneel. Deze ruimtes hadden een eigen dienstingang. Door een interne diensttrap waren beide verdiepingen met elkaar verbonden.

Op de bel-étage bevonden zich ondermeer de 'sael' en de eetkamer. De 'sael', gelegen links van de voordeur, was een wat chiquere ruimte bestemd voor ontvangsten, feesten en vermaak.¹³ Het poortkamertje, gelegen boven de grote toegangspoort en naast de 'sael', was hoogst waarschijnlijk de slaapkamer van de twee nog in leven zijnde dochters van het gezin.

Een badkamer was er op het einde van de 18de eeuw, zoals op de meeste kastelen, nog niet.¹⁴ Evenmin was er stromend water. Wel waren er pompen via welke het water uit putten werd opgepompt. Op de muur rechts van de dienstingang was zo'n pomp bevestigd. In de directe nabijheid was een waterput, die ook nu nog onder de bestrating aanwezig is.

Dat de gezinsleden van Van Panhuys een badkamer hebben gemist is onwaarschijnlijk. Over het algemeen nam men het namelijk met de persoonlijke hygiëne tot in de 18de eeuw niet zo nauw. Men waste zich zo min mogelijk aangezien dit volgens de toenmalige wetenschappelijke inzichten ongezond werd geacht. Vervelende lichaamsgeuren werden verdreven met een overdaad aan parfums en pommades. In de loop van de 18de eeuw kwam het baden echter wel steeds meer in de mode en werden kuuroorden als Spa en Pymont bekende begrippen.¹⁵ Het is zeker dat Van Panhuys samen met zijn vrouw Spa in 1782 heeft bezocht.¹⁶ Het meest aannemelijk is dat de slaapkamers voorzien waren van lampetkannen, bedoeld voor de persoonlijke wasbeurt. Probeerde men het baden in vroeger eeuwen nog tot een minimum te beperken, de stoelgang was een dagelijks terugkerende en onvermijdelijke gebeurtenis. Voor dit doel was er op Haeren



Portret van mr. Johan Cornelis van Panhuys [1766-1849], een van de zonen van Willem Hendrik van Panhuys [1734-1808].

een 'secret' of 'gemak', dat zich in een steen gebouwtje op de binnenplaats bevond. Over het algemeen waren deze gemakken eenvoudige houten stoelen met een dichte onderkant en een gat in het midden van het zitgedeelte.¹⁷ Ze moesten regelmatig worden gelegegd.

In 1781 kocht Van Panhuys een nieuwe koets met twee paarden.¹⁸ Koets en paarden werden op Haeren ondergebracht in het koetshuis, dat zich bevond in de linkervleugel van het kasteel.

De trek naar buiten

Parallel aan stedelijke ontwikkelingen in de late 16de eeuw ontwikkelde zich in Nederland bij de rijkere burgerij de behoefte aan een buitenleven. Verschillende Amsterdammers bijvoorbeeld investeerden in grond buiten de stad en kochten aan het einde van de 16de en in het begin van de 17de eeuw een buitenplaats. Meestal waren dit bestaande kastelen, kasteelachtige buitenhuizen of een eenvoudig landhuis. Ook de combinatie van buitenverblijf en boerderij kwam voor. Daarbij speelden economische motieven een rol. De te verwachten opbrengsten vormden

mede een aanleiding voor de investering in de buitenplaats.

Het bezit van een buitenhuis werd geleidelijk aan onderdeel van een aristocratiseringsproces onder de regenten en de kooplieden van de Republiek. In de 18de eeuw bereikte deze ontwikkeling een hoogtepunt. In 1742 vertegenwoordigden de kooplieden in Amsterdam bijvoorbeeld het hoogste percentage buitenplaatsbezitters. Van de zestig hoogst aangeslagen bewoners van de Herengracht in het *kohier van de Personele Quotisatie* van 1742 bezaten er liefst drieënvijftig een buitenplaats. Dat betekent dat een buitenverblijf, in een periode van ongeveer honderd jaar, voor de rijken een gewild goed was geworden en onderdeel van een bepaalde levensstijl.¹⁹

De 17de-eeuwse auteur Jan van der Groen kende aan het buitenleven grote voordelen toe: *'Is naer 't seggen van veel Geleerden, het vermaeckelijste, voordeeligste, gezondste, ja menighmaal ook wel het saligste leven, dat men sou kunnen wenschen'*.²⁰ Maar andere voordelen moeten niet worden uitgevlakt. De aankoop van zo'n huis bood de bezitter soms de mogelijkheid om in de ridderschap te worden opgenomen. Voorwaarde voor die 'beschrijving' in de ridderschap was wel dat men van adellijke afkomst was. Bovendien gaf het bezit van een buitenplaats aan de eigenaar status en aanzien. De eigenaar mocht zich 'Heer van' noemen en voegde daarom de naam van het huis vaak toe aan zijn eigen achternaam.²¹ Zo noemde Willem Hendrik van Panhuys zich, nadat hij in 1770 eigenaar was geworden van het riddermatige goed Haeren [Voerendaal], 'Heer van Haeren'. De familie Van Panhuys noemde zich 'Panhuys van Haeren'. En in het 'Nederland's Adelsboek' werden de nazaten van Willem Hendrik vermeld onder de 'Tak Haeren'.²²

Uit het voorafgaande blijkt dat de trek naar buiten, de zogenaamde 'zomervlucht', in de 18de eeuw bij de gegoede en rijke burgerij zeer populair was. Aan het begin van de zomer verhuisden Amsterdamse patriciërs massaal per trekschuit van hun grachtenpa-



Het wapen van Van Panhuysen.

leis naar hun buiten aan de Amstel.²³ En wie niet zelf de gelukkige bezitter was van een buitenhuis had vaak ergens op het platteland nog een 'familiehuis', een kasteel of kasteelachtig huis, waar de grootouders of andere verwanten woonden. Het gezin, moeder met de kinderen, of alleen de kinderen, kon daar in de zomermaanden vertoeven.

De 'zomervlucht' van de familie Van Panhuys

Het buitenplaatsseizoen duurde in het algemeen van mei tot in oktober. Een langer verblijf was niet gebruikelijk.²⁴ De familie Van Panhuys kwam waarschijnlijk pas laat in het seizoen op Haeren aan, in de nazomer. Daarvoor zijn verschillende aanwijzingen. Een eerste aanwijzing is te vinden in de briefwisseling van de Rentmeester der Domeinen. Hierin bevinden zich enkele ambtelijke brieven die in de maanden september en oktober 1781 'op den Huyse Haeren' zijn geschreven.²⁵ Een tweede aanwij-

zing komt van de halfwin Michiel Raven, die van 1786 tot aan zijn dood in 1797 de pacht-hof op Haeren bewoonde. In 1789 verklaarde hij: 'Dat dit Pagthoff met zijne Schuur, en Stallinge geenclaveert is in een en hetzelfde vierkante gebouw met het Heeren Huijs hetwelk den Zomer door Welgem Heer van Panhuys en Zijn Familie bewoond word'.²⁶

Een derde aanwijzing komt van Van Panhuys zelf. In 1788 was volgens hem de familie pas eind augustus op Haeren aangekomen.²⁷ In 1796 was de familie wat langer op Haeren, namelijk drie maanden. Dat had waarschijnlijk te maken met de onrust in Maastricht ten gevolge van de Franse bezetting.

De trek naar buiten moet men zich niet al te gemakkelijk voorstellen. Het was in ieder geval geen kwestie van koffers pakken en wegwezen! Aangezien de bezitters 's zomers voor langere tijd naar hun buitenverblijf trokken, namen zij een deel van hun huisraad uit het stadshuis mee. De 'zomervlucht' betekende dan ook vaak een complete verhuizing. Linnengoed, bedden, huisraad en

meubels moesten vanuit het stadhuis met paard en wagen naar het buitenhuis worden vervoerd. Dat laatste gold ook voor de familie Van Panhuys. Van het verblijf van het gezin op Haeren in 1788 wordt gezegd: *'Dat in dien tijd eerst derwaarts sijn getransporteert alle de groove Meubelen en beddegoed, hetwelk op het laatste van het saizoen wederom na de stad gebragt word'*.²⁸

Buiten het seizoen stond het herenhuis vrijwel leeg. Er was dan *'geen meer legging op beddegoed op het geheele huys van Haeren te vinden als voor een Ledikant en 2 Domestiquen'*.²⁹ Dat er toch nog voor twee bedienden beddegoed in huis was, kan erop wijzen dat er buiten het seizoen toch iemand van het personeel gedurende langere of kortere tijd in het herenhuis achter bleef. Iemand achter laten met als doel een oogje in het zeil te houden was echter niet nodig want dat deed de pachter al. In een in 1779 met de halfwin Pieter Curverst gesloten pachtcontract staat vermeld, dat de pachter verplicht was een waakzaam oog te houden op het huis, de tuinen en de vijvers van de pachtheer.³⁰ Ook moest de pachter zorgen voor de zwanen op de vijvers. Hij was ervoor verantwoordelijk dat ze niet ontsnapten of gestolen zouden worden. In de winter moesten ze zonodig worden bijgevoerd. Maar dat was nog niet alles.

Zo is het zeker dat de jaarlijkse exodus van en naar Maastricht met huisraad en al, vooral neerkwam op de schouders van de pachter. Artikel 11 van genoemd pachtcontract stelt namelijk: *'Bovendien sall den pagter gehouden syn, de nodige vragen voor den Heer verpagter te doen, so tot transport der meubelen uyt en nae Maastrigt'*.³¹

Voor deze en andere vrachten mocht de pachter niets in rekening brengen. Alleen de tolgelden, die hij onderweg moest betalen, kwamen voor rekening van de pachtheer. De pachter deelde deze transport-verplichting met de halfwin van de hoeve Lindelauf, die eveneens eigendom was van Van Panhuys.³² De afstand Voerendaal-Maastricht bedroeg

in die tijd met paard en wagen *'vier clijne uren'*. Men kan er dus vanuit gaan dat de jaarlijkse verhuizing minimaal één dag maar misschien wel meerdere dagen in beslag nam, zeker als er meerdere vrachten moesten worden vervoerd.

De keuken

Wat de maaltijden betreft, mag men aannemen dat deze voor een belangrijk deel waren samengesteld uit producten van eigen grond. Dat blijkt ondermeer uit de verplichte leveranties van de pachter. Ieder jaar moest bij de familie Van Panhuys in Maastricht een vet varken van 120 pond en zestig pond boter worden bezorgd. Was de familie op Haeren dan moest de pachter zorgen voor de nodige melk, eieren, boter, meel, haver en stoppelknollen. Verder moest hij zorgen voor *'tien koppelen kuykens vyff en twintig koppelen duyven'*.³³ Van Panhuys had het recht om ook zelf een koe te houden die door de pachter moest worden verzorgd. Voor dit alles mocht de pachter niets in rekening brengen.

Aan fruit zal het gezin, tegen het einde van de zomer, niets tekort gekomen zijn. Van Panhuys kreeg namelijk al het fruit van de kleine boomgaard die gelegen was bij het begin en ten oosten van de grote allee. Het fruit van de daar tegenover gelegen grote boomgaard, tevens koeienweide, was voor de pachter. De hovenier Johannes Cornelissen moest dagelijks verse groenten in de keuken bezorgen. De echtgenote van de hovenier, Maria Catharine Nooteboom, hielp vervolgens bij het schoonmaken ervan.³⁴

Het is aannemelijk dat ook vis regelmatig op het menu heeft gestaan. Het landgoed was in de 18de eeuw namelijk een waterrijk gebied. In de verschillende vijvers wemelde het van de baarzen, snoeken en karpers. Er was zelfs zo'n overvloed aan vis dat deze werd verkocht. De verkoop van vis werd daardoor één van de producten die het landgoed van extra inkomsten voorzag. De vis

werd waarschijnlijk tot ver in de omtrek verkocht en vervoerd. Voor dat laatste was de pachter verantwoordelijk. Hij was contractueel verplicht 'de vis, hetsy naar Aken, Maastrigt off elders drie uren in de ronde met karren en paerden op syne costen' te vervoeren.³⁵ Aangezien Van Panhuys als hij op Haeren was ook op jacht ging, zal ook wild zoals hazen, patrijzen, fazanten en konijnen op het menu hebben gestaan.

De maaltijden werden bereid door de 'keukenmijdt'. De keuken was gelegen op de begane grond rechts van de dienstingang. Direct daarboven lag de eetkamer. Het is waarschijnlijk dat de verschillende gangen vanuit de keuken met een liftje naar boven werden getransporteerd.³⁶

De genoegens van het buitenleven

De tijd die men op de buitenplaats doorbracht, werd vooral besteed aan aangename zaken al blijkt uit het voorafgaande dat Van Panhuys er ook soms ambtelijke brieven schreef. Een van de meest favoriete bezigheden was bezoek ontvangen en bezoekjes afleggen bij burens op nabijgelegen buitens. Van de familie Van Panhuys is bekend dat ze drie vaste bezoekers hadden, namelijk de rooms-katholieke pastoor Michael Crous, de freule Van Elmpt en 'den voorleser, Notaris en Scheepen' Herman Frederik Swildens.³⁷ Michael Crous, afkomstig van Weustenrade, was van 1768 tot 1797 pastoor in Voerendaal.³⁸ Hij bezocht Haeren bijna dagelijks ook als de familie Van Panhuys niet aanwezig was. Het is mogelijk dat hij Haeren dan aan deed op zijn dagelijkse wandeling. De pastoor en Willem Hendrik van Panhuys konden het kennelijk goed met elkaar vinden gezien de jarenlange inzet van Van Panhuys voor een betere bezoldiging van de pastoor.³⁹ Het feit dat Van Panhuys protestant was en lid van de Waals Hervormde Gemeente te Maastricht en de pastoor rooms-katholiek, was daarbij kennelijk over en weer geen belemmering. De freule Van

Elmpt was barones Anna Maria van Elmpt. Zij was afkomstig van kasteel Dammerscheidt en woonachtig te Voerendaal.⁴⁰ Met de notaris Herman Frederik Swildens uit Voerendaal had Van Panhuys eveneens een goed contact. Dat valt op te maken uit het feit dat hij bij diverse vertrouwelijke kwesties notaris Swildens in de arm nam.

De bezoekers, die met paard en rijtuig op Haeren arriveerden, stond een gastvrij onthaal te wachten. De paarden van de gasten werden namelijk opgevangen door de paardenknecht van de pachter. Vervolgens bracht deze de paarden naar de stal van de pachter, nooit naar de stal van Van Panhuys want die was te klein. De paardenknecht verzorgde de paarden en meldde vervolgens bij de pachter welke bezoekers er waren gearriveerd. Dat werd door de pachter opgeschreven. Hij hield daarover namelijk een boekhouding bij. De verzorging van de paarden werd achteraf met Van Panhuys verrekend: 'Om wegens het Verteer der paarden met dag en datum Notitie te houden, en om vervolgens deeze Verteeringen aan den Heere Van Panhuys in Rekening te kunnen brengen'.⁴¹

Een geliefd tijdverdrijf zal ook de jacht zijn geweest. Als riddermatig goed kwam Haeren het jachtrecht toe door de gehele bank van Heerlen.⁴² Als Van Panhuys ging jagen, deed hij dat meestal niet alleen. Hij liet zich vergezellen door zijn pachter of door vrienden die bij hem logeerden. Ook de jacht op leeuwen met behulp van netten werd beoefend.⁴³ Dat er gewandeld werd door de statig aangelegde tuinen, de lusttuinen en het bos is zeker, maar ook buiten het landgoed. Dat blijkt uit een mededeling van enkele wegarbeiders die in 1788 herstelwerkzaamheden verrichtten aan de landweg van Klimmen naar Heerlen. Toen ze in het najaar van dat jaar aan het werk waren, kwamen ze de rentmeester Van Panhuys tegen in gezelschap van de tolheffer Ploem van de Barrière. Beide heren hadden hen verzocht om hun schoenen te poetsen. In ruil daarvoor hadden ze drinkgeld gekregen. Het



Kasteel Haeren anno 2001.

meest werd er gewandeld in de twee geometrische tuinen die gelegen waren voor en links van het kasteel. Daar werd zeker gewandeld als mevrouw erbij was. Aan deze twee tuinen werd door de hovenier ook de meeste aandacht besteed.⁴⁴

Waar mevrouw Van Panhuys en de kinderen zich verder mee bezighielden is niet bekend. Voor de kinderen waren er overigens mogelijkheden genoeg. Naast wandelen en spelletjes in tuin en park, kon men er met de honden- of bokkenwagen op uit, bootjevaren op de gracht rondom het huis of vissen in een van de vele vijvers.

Personeel

Het buitenleven werd mede mogelijk gemaakt door de hulp van diverse dienstboden. Zij zorgden voor het noodzakelijke,

dagelijkse routinewerk zodat de familie alle tijd had voor de geneugten des levens.

In 1789 wordt de negentienjarige Anna Maria Smeets vermeld als kamenierster van mevrouw Van Panhuys. Als kamenierster stond zij mevrouw ter zijde bij het kleden, de verzorging van het haar en deed ze haar fijne wasjes. Maria Speet was sinds 1784 in dienst als werkmeid. Zij was verantwoordelijk voor het schoonhouden van het huis. In 1788 werd Johannes Cornelissen vermeld als hovenier. Hij had de zorg voor tuinen en park. Om die verzorging optimaal te kunnen uitvoeren was hij bijna permanent op het landgoed aanwezig. De pachter was verplicht om hem, tegen betaling door Van Panhuys, kost en inwoning te geven.⁴⁵

Van Panhuys zelf had sinds 1779 een 'lijfbediende', namelijk Willem Mathijs Kaufman. Waar Van Panhuys ook naar toe ging, of het

nu naar Frankrijk, Brabant, Holland, Zeeland, Aken of Luik was, steeds werd hij door zijn 'lijfknegt' vergezeld. In 1806, twee jaar voor zijn dood, beloofde hij Kaufman voor zijn 'Yver, trouw en bereytwillighydt' met een lijfrente van tweehonderd gulden per jaar.⁴⁶ Daarnaast was er ook nog een koetsier. Sinds 1787 was dat Johannis Pisters. Verder wordt nog vermeld de keukenmeid, die de zorg had voor de maaltijden van het gezin.⁴⁷

De verblijfsruimten van het personeel bevonden zich voornamelijk op de begane grond. Daar was ook de dienstingang. Op de begane grond, op zolder en wellicht in de stallen zullen de sober gemeubileerde slaapkamers van het personeel zijn geweest.

Tot slot dient nog de pachter te worden vermeld. Deze was weliswaar niet in dienst van Van Panhuys maar door de zogenaamde herendiensten, die waren opgenomen in het pachtcontract, droeg hij in ruime mate bij aan een zo aangenaam mogelijk verblijf van de heer met zijn gezin op Haeren. Het onderhoud van het herenhuis kwam namelijk vrijwel geheel op zijn schouders neer zodat hij ervoor zorgde dat het huis in goede staat bleef. Aan de reeds vermelde herendiensten kunnen dan ook de volgende worden toegevoegd. Samen met de halfwin van de hoeve Lindelauf was hij verantwoordelijk voor het onderhoud van de 'heerehuysinge'. Moest er door dakdekkers aan de daken worden gewerkt, dan moest de pachter zorgen voor spijs en drank. Deze onkosten werden door Van Panhuys vergoed. De kosten voor de

reparatie zelf waren uiteraard ook voor zijn rekening. Wanneer storm of onweer op komst was, moest de pachter controleren of alle ramen en deuren goed dicht waren. Sneuvelen er desondanks ramen, bijvoorbeeld ten gevolge van een hagelbui, dan moest de pachter ervoor zorgen dat er nieuwe ramen in kwamen.⁴⁸

Het hierboven vermelde personeelsbestand van de familie Van Panhuys geeft aanwijzingen voor de materiële welstand van de familie in de 18de eeuw. Het hebben van inwonend personeel was op zich al een uiterlijk teken van weelde. Maar bij de familie Van Panhuys ging het om méér. Aan het begin van de 18de eeuw stelden de hoogst aangeslagenen uit patricische families gemiddeld 2,7 bedienden te werk. De familie Van Panhuys stak daar met kop en schouders boven uit. Gemiddeld had men 5 personeelsleden in dienst. Mannelijk huispersoneel was een zeldzaamheid en bovendien een statussymbool bij uitstek. In het huishouden van Van Panhuys was zeker één mannelijk personeelslid aanwezig, namelijk Willem Mathijs Kaufman, de 'lijfknegt'. De zoon van Willem Hendrik van Panhuys, Jan Cornelis, had naderhand zelfs twee mannelijke bedienden. In Maastricht was er, op het huishouden van C. Roemers na, géén huishouden dat twee mannelijke bedienden had. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat Van Panhuys, samen met enkele andere families zoals Coenegracht, Crahay, Membrede en Veugen tot de rijkste families van Maastricht behoorde.⁴⁹

Noten:

1. F.M. GERARDS, 'De aankoop en restauratie van kasteel Haeren in Voerendaal door mr. W.H. Van Panhuys', in: *LvH* 4[1998], 129-134.
2. ARA Den Haag, Collectie Panhuys, 1566-1922, inv. nr. 521.
3. ARA Den Haag, Collectie Panhuys, 1566-1922, inv. nr. 136.
4. ARA Den Haag, Collectie Panhuys, 1566-1922, inv. nr. 136.

5. P.C. MOLHUYSEN, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit* [’s-Gravenhage 1923], 124, 141, 143.
6. ARA Den Haag, Staten-Generaal, inv.nr. 9053; hieruit het stuk van W.H. Van Panhuys d.d. 6 juli 1789.
7. ARA Den Haag, Coll. Panhuys, 1566-1922, inv. nr. 136.
8. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, Testament de Mr. G.H. Van Panhuys.
9. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, Deeling der goederen nagelaten door

J.C. Van Panhuys en M.S. Delwarde, 25 maart 1850.

10. W. Lindelauf, J. Horst, 'Verpachting van boerderijen in de achttiende eeuw te Voerendaal', in: *LvH* 1 [1953], 12-23.

11. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, Pacht Cedulle van den Hoff Haeren met Wouter Haasen en Pagt Cedulle Hoff Haeren met J.P. Curverst.

12. ARA Den Haag, Collectie Panhuys, 1566-1922, inv. nr. 526.

13. R. VAN IMMERSEEL, H. TROMP, *Wonen in Arcadië. Het interieur van Nederlandse kastelen en buitenplaatsen* [Zwolle 1999], 29, 30.

14. VAN IMMERSEEL, TROMP, *Wonen in Arcadië*, 37-41.

15. VAN IMMERSEEL, TROMP, *Wonen in Arcadië*, 40.

16. ARA Den Haag, Coll. Panhuys, 1566-1922, inv.nr. 521.

17. VAN IMMERSEEL, TROMP, *Wonen in Arcadië*, 40, 41.

18. ARA Den Haag, Collectie Panhuys, 1566-1922, inv. nr. 136.

19. E. DE JONG, *Natuur en kunst. Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur 1650-1740* [Amsterdam 1993], 34.

20. E. DE JONG, *Natuur en kunst*, 18.

21. E. DE JONG, *Natuur en kunst*, 19.

22. *Nederland's Adelsboek* ['s-Gravenhage 1949], 384.

23. I. MONTIJN, *Leven op stand 1890-1940* [A'dam z.j.], 118.

24. VAN IMMERSEEL, TROMP, *Wonen in Arcadië*, 23.

25. RA Limburg, *LvO*, inv. nrs. 269, 271, 272.

26. ARA Den Haag, Staten-Generaal, inv.nr. 9053; verklaring van Michiel Raven d.d. 11 maart 1789.

27. ARA Den Haag, Staten-Generaal, inv.nr. 9053; verklaring van Van Panhuys 6 juli 1789. Dit blijkt ook uit een brief die Van Panhuys op 1 september 1788 schreef aan zijn neef Mr. J. van Oldenbarnevelt genaamd Witte Tulling Advocaat Fiscaal en Procureur Generaal van Brabant en Lande van Overmase: 'Ik ben met myne Huusvrouw en familie thans buyten, en ben alleen maar over en weder in Stadt gecomen, om myn oude vader te bezoeken', RA Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant, inv.nr. 447.305 A. Dit wordt nog eens bevestigd door zijn vriend C. Roemers uit Maastricht: 'Ik wiste, dat hij in 1788 met Mevrouw en de familie niet eerder op Haeren was geweest als na het einde van de groote commissie, zijnde geweest in de maand augusti of september', RA Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant, inv. nr. 447.305 I.

28. ARA Den Haag, Staten-Generaal, inv.nr. 9053; verklaring van Van Panhuys 6 juli 1789.

29. ARA Den Haag, Staten-Generaal, inv.nr. 9053; verklaring van Van Panhuys.

30. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, pachtcontracten.

31. W. Lindelauf en J. Horst, in: *LvH* 1[1953], 16.

32. W. Lindelauf en J. Horst, in: *LvH* 1[1953], 16.

33. W. Lindelauf en J. Horst, in: *LvH* 1[1953], 14.

34. W. Lindelauf en J. Horst, in: *LvH* 1[1953], 17. De grote allee is de nu nog bestaande dood lopende weg van het kasteel naar de autosnelweg Heerlen-Maastricht. De mededeling over de dagelijkse leverantie van groente in de keuken komen uit een vraaggesprek met Maria Catharina Nootboom; zie hiervoor: RA Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant, nv.nr. 447.305 I.

35. W. Lindelauf en J. Horst, in: *LvH* 1[1953], 18.

36. Een hard bewijs dat dit liftje bestaan heeft is er niet. Wel zijn er aanwijzingen, bijvoorbeeld een kast in de eetkamer met een uitsparing.

37. ARA Den Haag, Staten-Generaal, inv.nr. 9053; verklaring van Van Panhuys 6 juli 1789.

38. A. JACOBS, M. VAN DIJK, P. BROCK EN F. PATELSKI, *De Goede Herder. Een geschiedenis van de parochie St. Laurentius te Voerendaal 1049-1999* [Heerlen 1999], 101.

39. W.A.J. MUNIER, 'De bezoldiging van de pastoors van Heerlen en Voerendaal [1794]', in: *LvH* 1[1984], 13-24.

40. J. HABETS, 'Geschiedenis van het leenhof en de leenen van Valkenburg', in: *PSHAL* 22[1885], 232-237.

40. ARA Den Haag, Staten-Generaal, inv.nr. 9053; verklaring van de pachter Michiel Raven 11 maart 1789.

41. ARA Den Haag, Staten-Generaal, inv. Nr. 9053; verklaring van de pachter Michiel Raven 11 maart 1789.

42. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, stukken over het jachtrecht van Haeren in de 18de eeuw; 42. ARA Den Haag, Collectie Panhuys, 1566-1922, inv.nr. 521.

43. ARA Den Haag, Coll. Panhuys, 1566-1922, inv.nr. 521.

44. ARA Den Haag, Staten-Generaal, inv.nr. 9053; Interrogatorien Matthijs Smeets, Jacobus Otten, Steven Habets. Willem Coenen en Servaas Oorsels [allen wegwerkers]. Dat in de twee geometrische tuinen veel werd gewandeld blijkt uit een opmerking van de hovenier Johannes Cornelissen; zie hiervoor: RA Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant, inv.nr. 447.305 I.

45. W. Lindelauf en J. Horst, 19. Officieel had de familie Van Panhuys gemiddeld vijf personeelsleden. Maar die werden spontaan aangevuld. Maria Catharina Nootboom, de echtgenote van de hovenier, hielp bijvoorbeeld mee in de keuken. Hun zoon Gilles hielp de andere dienstboden en 'so in de keuken als oppassen der Heeren Tafel'. Zie: RA Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant, inv. nr. 447.305 I.

46. ARA Den Haag, Coll. Panhuys, 1566-1922, inv.nr. 146.

47. ARA Den Haag, Staten-Generaal, inv.nr. 9053.

48. W. Lindelauf en J. Horst, in: *LvH* 1[1953], 19.

49. N. BOS, *Notabele ingezetenen. Historische studies over Nederlandse elites in de negentiende eeuw* [Brunsum 1995], 187, 199.

Graf van gefusilleerde mijnwerker van de ondergang gered

Roelof Braad

Na enig aandringen van de familie is onlangs de zorgplicht voor het graf van Servaas Toussaint op de begraafplaats in Hoensbroek overgenomen door de Gemeente Heerlen. Het graf van de in 1943 gefusilleerde mijnwerker is daardoor van de ondergang gered en zal een blijvend gedenkteken zijn voor de bittere oorlogsjaren.

Servatius Hendrikus Toussaint, echtgenoot van Maria Antoinette Heijnen, werd geboren op 22 december 1914 te Hoensbroek. Op zijn gedachtenisprentje staat: *'Hij moest z'n jonge ziel aan zijn Schepper teruggeven als slachtoffer der Duitse terreur op de Hamersche heide bij Bergen, den 2 Mei 1943'*.¹ Tijdens zijn arrestatie woonde hij in Amstenrade aan de Hagendorenweg 2. Hij werkte als houwer op de Staatsmijn Emma met penningnummer 4685.²

De mijnwerkersstaking

Zijn arrestatie had te maken met de april-mei-staking in 1943. De Duitsers wilden alle voormalige Nederlandse militairen weer gevangennemen en tewerkstellen in de oorlogsindustrie. Dat leidde in Nederland tot massaal protest, nog voor het Duitse bevel van donderdag 29 april in de kranten verscheen.³ Overal in het land werd spontaan het werk neergelegd. 's Avonds volgde ook het mijnpersoneel, als eerste het kantoorpersoneel van de Oranje-Nassaumijn I. Ondanks de dreigementen van Duitse zijde breidde de staking zich snel uit naar vrijwel alle mijnen. Op vrijdag 30 april kwam ruim de helft van de ochtendploeg niet opdagen. 's Middags kwam nog maar zo'n 15% naar het werk en op zaterdag 1 mei staakten bijna alle mijnwerkers. Om de staking te breken kondigden de Duitsers in de namiddag van 30 april voor het gehele land het politiestandrecht af.⁴ Door de Duitse Ordnungspolizei werden groepen mijnwerkers gearresteerd en naar Maastricht overge-

bracht, waar al zo'n tweehonderd arrestanten uit alle delen van de provincie gevangen zaten. In de nacht van zaterdag op zondag moesten er in opdracht van de hoge Duitse politieautoriteit, H. Rauter, in Limburg tien doodvonnissen worden uitgesproken. Aanklagers werden M. Ströbel, hoofd van de Sicherheitspolizei in Maastricht en zijn assistent, sd'er en Gestapoagent, R[ichard] Nitsch. Die nacht kwam het politiestandrecht echter niet verder dan zeven terdoodveroordelingen. Daaronder waren drie mijnwerkers: Servaas Toussaint, Reinier Savelberg en Meinardus Tempelaars. De laatste twee werkten in de Oranje-Nassaumijn III in Heerlerheide.⁵

Volgens C. Raedts, tijdens de staking bedrijfsingenieur van de Oranje-Nassaumijn III, bleef het ook na de oorlog onopgehelderd waarom juist deze drie mijnwerkers gekozen werden. Wel zei hij: *'Ten aanzien van twee van de drie mag worden aangenomen, dat persoonlijke rancune een rol gespeeld heeft'*.⁶

De zeven veroordeelden werden nog dezelf-

de dag weggevoerd. Zondagochtend werden ze op de Hamertse heide bij Well door een vuurpeloton van vijftien leden van de Grüne Polizei neergeschoten en begraven. De executie werd via de pers landelijk bekendgemaakt.⁷ Meteen daarna werden nog meer mijnwerkers en ook directieleden van de mijnen gearresteerd. Tien mijnwerkers werden in de nacht van 3 op 4 mei door het politiestandrecht ter dood veroordeeld. Daarop hervatten de stakers het werk volledig uit vrees voor verdere executies. Het vonnis van de tien ter dood veroordeelden werd omgezet in 15 jaar gevangenisstraf.⁸

De ontdekking van het massagraf

De plaats van executie van de zeven gefusilleerde Limburgers bleef geheim. Daardoor was er een lichte onzekerheid of deze wel daadwerkelijk had plaatsgevonden. Eerst drie jaar later, eind juni 1946, werd het graf opgespoord. De zaak kwam aan het rollen toen de waarnemend commissaris van Venlo, Wieriks, inspecteur Merkus van de Staatsmijnenpolitie opbelde. Hij vertelde hem dat de gearresteerde sd'er Richard Nitsch naar Venlo werd overgebracht. Merkus verzocht daarop aan Wieriks om Nitsch schriftelijk te vragen of de drie mijnwerkers op 2 mei 1943 inderdaad waren gefusilleerd. Daarop werd Nitsch op de een of andere manier bereid gevonden om op de gewezen schietplaats van de Wehrmacht, de bossen bij Well, de plaats van het massagraf aan te wijzen.⁹ Dat gebeurde zondagavond 30 juni 1946. Burgemeester Douven van de gemeente Bergen werd gewaarschuwd, waarna maandagmiddag 1 juli onder zijn leiding het graf nader werd onderzocht. Het bleek inderdaad het graf van de zeven Limburgers te zijn. In allerijl werden op last van de burgemeester familieleden van de slachtoffers ingeschakeld voor de identificatie. De 61-jarige vader Toussaint uit Hoensbroek herkende zijn zoon aan de kleding en vorm van het lichaam.¹⁰



Servaas Toussaint [1914 -1943]

De begrafenis

Meteen daarna werd door inspecteur Merkus met de familie en burgemeester J.H. Martin van Hoensbroek de herbegravenis besproken. De burgemeester stelde een eregraf ter beschikking. Hoewel Servaas Toussaint in Amstenrade woonde, stemde de familie ermee in dat hij op het kerkhof nabij de r.k. kerk van St. Jan in Hoensbroek zou worden begraven. Op de Staatsmijn Emma werd een rouwkamer ingericht. Een mijnwerker en een opzichter in mijnkleding vormden met brandende mijnlamp de erewacht.

De herbegravenis van de drie mijnwerkers vond plaats op vrijdag 5 juli 1946. De twee mijnwerkers van de Oranje-Nassaumijn III werden in Heerlerheide begraven. In Hoensbroek was de begrafenis van Servaas Toussaint.

saint een indrukwekkende gebeurtenis. Een grote stoet liep van de Staatsmijn Emma naar de kerk en de begraafplaats. De familie, directie van Staatsmijnen, gemeentelijke vertegenwoordigers, honderden mijnwerkers, o.v.s.-ers, leden van de mijnschoolvereniging, het muziekkorps van de Staatsmijn Emma, de harmonie van Hoensbroek met vaandels, een grote politie-escorte en vele belangstellenden volgden de baar naar de laatste rustplaats. De geestelijkheid voegde zich nabij het ouderlijk huis van het slachtoffer, de tunnel van de Beatrixstraat [nu: Grubbelaan], bij de stoet. De parochiekerk, waar pastoor G.J.H. Lenders van Hoensbroek de mis opdroeg, zat stampvol. Er was afgesproken dat alleen kapelaan Otten een korte grafrede zou uitspreken en er voor de rest stilte in acht genomen zou worden.¹¹ Een groot aantal bloemen en kransen vormden in de stoet en op het graf een waardig huldeblijk ter nagedachtenis. De korte toespraak van kapelaan Otten is op schrift gesteld en bewaard. De troostvolle woorden voor familie en aanwezigen memoreerden de schok die de aankondiging van de terecht-

stelling bewerkte. Hij moedigde aan om Servaas Toussaint en de andere gevallen helden te blijven gedenken. *'Deze enkele doodde houdt ons vandaag de les voor: Blijf trouw aan uw plicht, ook al kost het een offer, ook al zou er de dood mee gemoeid zijn'*.¹² Het grafmonument dat enige tijd later werd geplaatst, vermeldt: *In Memoriam / S.H. Toussaint / Geb. 22.12.'14 / in dienst van Staatsmijn Emma / Door de bezetter doodgeschoten / 2 mei 1943 / In onze strijd om de vrijheid / R.I.P.*

Het monument bestaat uit een hoge steen met een groot kruis met daarnaast de plaque met opschrift. Om het graf is een laag hekwerk geplaatst met aan de voorkant rechts en links de hamer en hak uit het mijnwerkerembleem.¹³

Een gedenkteken met een foutje

Tijdens de dodenherdenking op 4 mei 1951 is op initiatief van burgemeester A. van Mac-kelenbergh van de Gemeente Bergen [L.] een eerste stille tocht naar het oorlogsmonument voor de gefusilleerde Limburgers op de Hamertse Heide te Wellerlooi gehouden. Het



Richard Nitsch wijst geboeid aan een agent op 30 juni 1946 het massagraf van de gefusilleerde Limburgers.



Impressie van de begrafenis van Servaas Toussaint op 5 juli 1946.

monument voor de zeven staat op de plaats van het massagraf. Het monument werd gemaakt op initiatief van burgemeester Douven. Die liet het eerst tijdelijk opstellen bij het kasteel te Well in verband met het bezoek van koningin Juliana aan Bergen op 25 april 1950. De koningin legde de eerste krans bij dit monument. Kort daarna werd het monument neergezet op de plaatst waar het hoorde. Op de plaquette van dit grafteken bleek helaas een dubbele graveerfout te

zijn gemaakt: 'S. Toussaent van Amsterdam'. De gegevens voor het monument waren ontleend aan het proces-verbaal van de politie waarin de naam en woonplaats verkeerd stonden vermeld.¹⁴ De Commissaris van de Koningin vroeg de burgemeester van Bergen in 1952 de fout zo mogelijk te herstellen. Daarop is de fout verbeterd.¹⁵ Servaas Toussaint en de andere zes Limburgers worden nog jaarlijks op dodenherdenking bij dit monument in stilte herdacht.

Noten:

1. GA Heerlen. Verzameling bidprentjes, Toussaint.
2. Archief Staatsmijnen in Limburg, Personeelsbeheer 1940-1949, inv.nr. 239. Anoniem rapport van de Politie Staatsmijnen in Limburg, ca. 1946. Kopie in GA Heerlen, Documentatie Heerlen, Rubr. 10.05 nr. 11 Tweede Wereldoorlog deel 6 II. Ik raadpleegde dit archief in 1984 bij Centraal Archief DSM. Inmiddels is dit overgebracht naar het Rijksarchief in Limburg.

3. In Limburg in de *Limburger Koerier* van 30 april 1943.

4. *Limburger Koerier*, 1 mei 1943. GA Heerlen, Topografische Atlas, inv.nrs. B 338-340, affiches politiestandrecht.

5. A.P.M. CAMMAERT, *Het verboden front, geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog* [Leeuwarden 1994], 485-492. R.M.V. EUSSEN, *Akkommodatie en*

verzet bij de Nederlandse Steenkolenmijnen tijdens de Duitse bezetting mei 1940-september 1944 [Terneuzen 1984] [Doctoraalscriptie Nieuwste Geschiedenis Vrije Universiteit Amsterdam], 93-95. Hierin het meest uitgebreide verslag van de staking.

6. C.E.P.M. RAEDTS, *De opkomst, de ontwikkeling en de neergang van de steenkolenmijnbouw in Limburg* [Assen 1974] [Maaslandse monografieën, dl. 18], 175

7. *Limburger Koerier*, maandag 3 mei 1943, voorpagina.

8. Eussen, 95.

9. Archief Staatsmijnen in Limburg, Personeelsbeheer 1940-1949, inv.nr. 239. Anoniem rapport van de Politie Staatsmijnen in Limburg, ca. 1946.

10. Archief Gemeente Bergen [L.], Oud archief Gemeente Bergen, 1798-ca 1950, dossiernr. 1746. Proces-verbaal van Rijkspolitie, groep Bergen [L], 1946 nr. 375, Post Well nr. 145 d.d. 5 juli 1946. Kopieën hiervan en van andere stukken zijn door de familie Toussaint, samen met reproductiefoto's van de opgraving van het graf in Well uit dit dossier en de begrafenis in Hoensbroek, waarschijnlijk afkomstig uit het fotoarchief van de Staatsmijnen, aan de Gemeente Heerlen ter beschikking gesteld. De ko-

pieën zijn opgenomen in GA Heerlen, Documentatie Heerlen, Rubr. 10.05 nr. 11 Tweede Wereldoorlog deel 6 II. De foto's in de fotocollectie van het Stadsarchief. Alle foto's bij dit artikel zijn uit deze schenking.

11. Archief Staatsmijnen in Limburg, Personeelsbeheer 1940-1949, inv.nr. 239. Anoniem rapport van de Politie Staatsmijnen in Limburg, ca. 1946. Van de begrafenis is verslag gedaan in: 'Den Vaderland getrouwe', in: *Steenkool*, nr. 8, augustus 1946, 218-219.

12. Stuk getiteld 'Uitvaart Servatius Toussaint'. Kopie afkomstig van de familie Toussaint.

13. J. KRÜLL, 'Oorlogsmonumenten in Heerlen en Hoensbroek', in: *LvH* 44 [1994], 118. Krüll vermeldt een foute datum voor de begrafenis.

14. Zie: noot 10.

15. Archief Gemeente Bergen [L.], Oud archief gemeente Bergen, 1798-ca 1950, dossiernr. 1746. Briefwisseling uit oktober 1952. Kopieën afkomstig van familie Toussaint. Hierbij zitten ook twee brieven, waaruit blijkt dat de fout al eerder was ontdekt. In mei/juni 1950 zijn door de Gemeente Bergen inlichtingen ingewonnen over de woonplaats van Servaas Toussaint.



Dodenherdenking 1999 bij het grafmonument voor de zeven gefusilleerde Limburgers te Wellerlooi

De bede-inning in de hoofdbank Heerlen 1738-1785

HANS GARRITZEN

In deze laatste aflevering over het belastingssysteem in de achttiende eeuw in de Staatse Landen van Overmaas gaat de auteur in op de bede die de hoofdschepenbank Heerlen jaarlijks moest opbrengen. Hij legt uit hoe en door wie volgens de notulen der banksvergaderingen deze bede werd geïnd en geeft in hoofdlijnen aan welke uitgaven de schepenbank maakte. De auteur deed onderzoek in het archief van de Heerlense schepenbank en zette de gegevens waarop hij zijn analyse baseert overzichtelijk bijeen in de achter dit artikel afgedrukte tabel. Deze tabel mogen we u voor een goed begrip van zijn conclusies niet onthouden.

De verdeling van de bede en wat Heerlen moest betalen

Elk jaar werd op de statenvergadering van het Land van Valkenburg de bede van 31.200 gulden over de banken, lenen en heerlijkheden verdeeld. De statenvergadering vond in de periode 1738-1785 nooit op een vaste datum plaats, maar meestal in de maand juni. De vroegst in een jaar gehouden vergadering was op 22 mei [1742] en de laatst gehouden op 26 november [1748]. De opgelegde bedragen moesten door de banken in vier termijnen, een keer per kwartaal, betaald worden aan de ontvanger des lands. De stad Valkenburg had deze last niet.

De bedragen werden over het algemeen vastgesteld in Hollandse guldens. Door de ligging van de Landen van Overmaas circuleerden er meerdere geldsoorten, waaronder Akens en Luiks geld. De meest voorkomende geldsoorten in de boekhoudingen van de overheidsinstellingen van de achttiende eeuw in de Landen van Overmaas waren de Hollandse gulden en het lichte geld Maastrichtse

koers. Beiden hadden een onderverdeling in guldens, stuivers en oorten, weergegeven als [fl.] 1-19-03. Eén Hollandse gulden had een tegenwaarde van één gulden en twaalf stuivers licht Maastrichtse koers, tien Hollandse guldens konden worden omgeruild voor zestien gulden licht Maastrichtse koers. De ook veel voorkomende pattacon, de munt uit de Spaanse, later Oostenrijkse Nederlanden, kende een waarde van vier gulden licht of twee gulden en tien stuivers Hollands.¹ Indien niet vermeld, is het geld genoemd in dit artikel in de Hollandse koers. Meestal vond binnen drie maanden na de Statenvergadering de banksvergadering plaats. De vroegst gehouden banksvergadering in een jaar was op 20 juni [1769], de laatst gehouden banksvergadering op 10 december [1748].

De begrotingsbehandeling op de banksvergadering

Tijdens de banksvergadering werd een begroting opgesteld voor het komende kalenderjaar. Eventueel werd er, indien nodig, een nieuwe schattheffer aangesteld en werd de

Tabel 1. Omslag van de bedde van 1740 op de banken, heerlijkheden en lenen van het Land van Valkenburg

Plaats	Schepenbank/Heerlijkheid *	Lenen *
Heerlen	8.245-01-00	8.916-18-00
Meerssen ²	12.895-01-01	1.438-01-02
Klimmen ³	9.136-17-02	206-06-00
Beek	7.424-18-01	951-10-00
Valkenburg-Houthem	278-17-00	
Blijt	402-17-00	
Ekelraad	239-05-02	
Totaal	50.135-12-02 licht Maastrichtse koers	= 31.334-08-01 Hollands

* *Bedragen in guldens-stuivers-oorten lichte Maastrichtse Koers*

rekening van de schatthefter vastgesteld. Tussen de begroting en het sluiten van de rekening zat meestal twee jaar. In de onderzochte periode werden alleen de rekeningen van 1745 en 1752 na drie jaar vastgesteld.

De jaarlijkse begroting vermeldde alleen de te betalen bedde aan de ontvanger-generaal der bedde, gevolgd door de vaste uitgaven der bank. Andere te verwachten of voorziene inkomsten werden niet vermeld. Het gebeurde meerdere malen dat de jaarlijkse begroting simpelweg werd overgenomen/gekopieerd van die van het jaar ervoor, of hooguit op enkele kostenposten [meestal de tantième, de vergoeding, van de schatthefter] werd aangepast. Dit haast blindelings kopiëren kon fouten met zich meebrengen. In de begroting van 1773 bijvoorbeeld die exact hetzelfde was als die van 1770-1772. Daarin zijn de vergoedingen à 16 gulden licht Maastrichtse koers per persoon voor het bijwonen van de vergaderingen door de schout en schepenen niet vermeld. Toch is het vermelde eindbedrag van de uitgaven exact hetzelfde

als in de vorige drie jaren [18.639-02-02 licht].⁴ De secretaris is hier onzorgvuldig te werk gegaan.

Zoals al eerder aangegeven werd de bedde voor de hoofdbank Heerlen ieder jaar in de statenvergadering opnieuw vastgesteld. De beddebedragen bleven ondanks deze jaarlijkse vaststelling meestal tien tot elf jaar achtereen onveranderd. Enkel in de jaren tussen 1748 en 1753 veranderde het te betalen beddebedrag sneller dan gemiddeld, zoals is af te leiden uit de bijlage met de verzamelde gegevens. Officieel werd dit bedrag altijd toegekend in de Hollandse koers. De hoofdbank Heerlen noteerde echter vanaf 1755 dit bedrag [alsmede de rest van de boekhouding] altijd in de Maastrichtse koers. Bedragen in de Hollandse koers kwamen wel nog voor, maar werden in de boekhouding meteen omgerekend in het lichte geld Maastrichtse koers. De reden van deze omschakeling is onbekend. Wellicht is dit gedaan om de logistieke voordelen vanwege de grotere circulatie van het Maastrichtse geld in de regio.

ke geërfdn der bank, als nieuwe schatheffer verkozen. Hierop reageerde de vice-schout van Heerlen, A.J.J. Vignon. De verkiezing was in strijd met artikel 3 van de Politieke Reformatie uit 1660 en het reglement van het Land van Valkenburg. Hij gebood, met steun van de Staten-Generaal, een herstemming over de twee andere, gereformeerde kandidaten. Na deze tweede stemming verkreeg H. Lamberts de functie van schatheffer.⁷

De geërfdn der bank, gebrand op een katholieke schatheffer, lieten het er niet bij zitten en protesteerden tegen de aanstelling van H. Lamberts. Via de *'principaalste geërfdens der hoofdbancke Heerle'*, waaronder baron De Belderbusch tot Terworm, verzochten zij de Staten-Generaal om alsnog de heer Schils als schatheffer aan te stellen, omdat deze met meerderheid van stemmen en eerlijk verkozen was. Dit verzoek werd echter, gelet op de regels van de Politieke Reformatie en het Reglement van het Land van Valkenburg, door de Staten-Generaal afgewezen. H. Lamberts bleef aangesteld als gereformeerd schatheffer in de hoofdbank Heerlen.⁸

De inkomsten

Het hoogste bedrag aan inkomsten was de bedde zoals die voor het land werd opgeëist. In de schepenbank werd deze belasting geheven over het grondbezit. Hoe meer grond iemand had hoe meer hij moest bijdragen aan de inkomsten van de schepenbank. De betreffende schatheffer vermeldde in zijn afrekening daarom altijd eerst het officiële, in de leggerboeken vastgelegde, aantal bunders, roeden en voeten grond. Eerst de geheel belaste grond, dan eventueel de half belaste grond. Pas ontgonnen heide en zandgronden werden voor de helft aangeslagen. Dit alles met eventueel de belasting per bunder en natuurlijk de totale opbrengst hiervan. De banklegger was verre van correct. Omissies en niet verbeterde aantekeningen over de grondbezittingen van de banksbewo-

ners waren legio. Schatheffer H. Lamberts merkte in zijn eindrekening over 1774 op dat hij niet helemaal zeker was van de correcte hoeveelheid door hem aangeslagen en belaste grond: *'Den rendant brengt alhier in ontvangs, hoewel sonder de minste prejudictie van het precise boendergetal, welk alleen naar revisie confrontatie en correctie van de leggerboeken sal kunnen geficeert worden,...'*⁹ De hierop volgende jaren [1775-1779] bleef schatheffer Lamberts dit aanhalen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij in zijn eindrekening in een verliespost het tekort aan geregistreerde grond als derving van inkomsten vermeldde.

Andere in de rekeningen voorkomende inkomsten waren bijvoorbeeld de niet in de leggerboeken vermelde grond, de huishuur van de predikant der gereformeerde gemeente [in 1751, 1761, 1770, 1774 en 1778; telkens voor meerdere jaren], achterstallige [grond]belasting, door de bank verkochte percelen heide, de verkoop van de klokken van de kerk in Voerendaal [1785], de rente over een schenking en het mogelijke positieve verschil van de eindrekening van het vorige jaar.

De uitgaven

Een groot deel van de gewone ['ordinaire'] lasten van de bank Heerlen bestond uit lonen voor gedane diensten die personen voor de bank verrichtten. In tegenstelling tot de lonen voor het personeel van het Land van Valkenburg, zoals vastgesteld in het Reglement voor het Land van Valkenburg uit 1663, konden de lonen voor banksleden veranderen.¹⁰

De lonen van de meeste schepenbankfunctionarissen bleven tussen 1738 en 1788 gelijk. De chirurgijn en de twee bankscommissarissen zagen echter hun vergoedingen stijgen in de jaren tachtig. Eerstgenoemde kreeg 60 gulden licht in 1788, in 1778 was dat nog maar 48 gulden licht. De laatstgenoemden kregen 40 gulden licht in 1788, terwijl dit in 1778 nog 32 gulden licht was.

Tabel 2. *Uitgavenposten volgens de rekeningen 1738-1784* *

Uitgavenpost:	fl. Hollands	fl. licht
Bede	<i>per jaar verschillend</i>	
Secretaris 'voor gedane diensten en devoiren'	125,-	200,-
Presentiegeld vergaderingen		
-schout	10,-	16,-
-7 schepenen	10,-	16,-
-secretaris	10,-	16,-
Secretaris 'voor het schrijven der cedulen'	5,-	8,-
Bezorgen der placcaten	5,-	8,-
Kopiëren banksresoluties voor geërfden [sinds 1736]	5,-	8,-
Gerechtsbode voor het opslaan der placcaten	12-10-00	20,-
7/8 paar schoenen [à 1 pattacon] voor schutbodes	17-10/20,-	28/32,-
Koster Heerlen voor luiden en stellen der klokken	30,-	48,-
Huishuur koster Heerlen	25,-	40,-
Koster Voerendaal voor luiden/stellen klokken	30,-	48,-
Huishuur koster Voerendaal	25,-	40,-
Schoolmeester Nieuwenhagen [sinds 1738]	25,-	40,-
Koster Welten voor luiden/stellen klokken	7-10-00	12,-
Vuur voor de gerechtskamer	15,-	24,-
2 burgemeesters	18-18-02	30-06-00
Ontvanger-generaal, agent Den Haag, landsadvocaat	200,-	320,-
Schout	100,-	160,-
2 bankscommissarissen	<i>verschillend in de loop der periode</i>	
Chirurgijn	30,-	48,-
Tractement horlogemaker	<i>verschillend in de loop der periode</i>	
Postbode naar Maastricht [sinds 1753]	25,-	40,-
Tantième 4 of 5 procent	<i>verschillend in de loop der periode</i>	
Negatief verschil vorige rekening	<i>optioneel</i>	
Betaling rente lening	<i>optioneel</i>	

* Deze tabel van uitgavenposten is voornamelijk samengesteld uit de rekeningen van 1739, 1770 en 1782.

De vergoeding van de horlogemaker – de reparateur van de kerkklok – versilde van jaar tot jaar, evenals de tantième van de schatheffer dat, zoals al eerder gemeld, percentagegebonden was.

In de vorige bijdrage werden al de reguliere buitengewone ['extra-ordinaire'] belastingen voor het Land van Valkenburg besproken. Dit waren respectievelijk de redemptiepen-

ningen aan de Admiraliteit [620 gulden], ondersteuning voor de Gereformeerde Latijnse school in Maastricht [500 of 333-03-02 gulden], donaties voor de hoge officieren te Maastricht [3750 gulden] en de traktementen voor vier ambtenaren in dienst van de drie gezamenlijke Landen van Overmaas [855 gulden]. Ook de hoofdbank Heerlen zou, zo zou men denken, in deze buitenge-

stijging in het toegekende bededrag. Dit was in 1747 nog 8.721 gulden, 18 stuivers en 2 oort [Hollands]. In 1748 steeg dit bedrag abrupt naar 13.082 gulden, 17 stuivers en 3 oort [Hollands], een stijging van maar liefst 50 procent! Het lijkt er dus sterk op dat in dit geval de bede is aangepast om de buitengewone belasting te voldoen. Hoewel de bede in 1751 en vervolgens in 1754 weer werd verlaagd, bleef deze toch nog lang relatief hoog. Eerst in 1776 komt de bede weer op het niveau van vóór 1748 [13.295-17-03 licht = 8.309-18-02 Hollands]. Duurde het afbetalen van de 436.800 gulden toegekend aan het Land van Valkenburg langer dan de voorgescreven vijf jaar?¹¹ Mogelijk is dat de schepenbank [of de statenvergadering] voor de betaling van de buitengewone belasting een lening heeft afgesloten, wat een verklaring oplevert voor de langere aflossingstermijn.

Niet verantwoorde buitengewone belastingen

Andere buitengewone belastingen zijn, zoals gezegd, in de gehele boekhouding over 1738-1785 niet terug te vinden. Een mogelijke verklaring voor het ontbreken van de redemptiepenningen voor de Admiraliteit in de Heerlense boekhouding kan zijn dat dit bedrag niet via de banksboekhouding of schepenboekhouding werd betaald, maar via de verpachting van wegtollen. In geheel Staats Overmaas werden deze tolleren geheven, ook in en om Heerlen. De verpachtingsgelden werden echter aan de Raad van State betaald, niet aan de Admiraliteit. Hoe en of de redemptiepenningen door de hoofdbank Heerlen betaald zijn, blijft vooralsnog onduidelijk.¹²

De betalingen aan de Gereformeerde Latijnse school te Maastricht waren altijd al een zorgenkindje geweest. De betalingen werden dikwijls niet voldaan. Ook de hoofdbank Heerlen zou deze betalingen simpelweg niet voldaan kunnen hebben.

De donatieven aan de officieren te Maas-

tricht zouden afgeschaft kunnen zijn, alhoewel hiervan geen bewijs is gevonden. Deze waren ingesteld om bescherming te kopen tegen rondtrekkende soldaten in de woelige en staatsrechtelijk onduidelijke jaren tussen 1632 en 1661. In de achttiende eeuw waren deze betalingen achterhaald. Ondanks de verplichting uit 1663 de donatieven door te blijven betalen aan de officieren te Maastricht, zijn hiervan geen sporen gevonden in de boekhouding, ook niet tijdens de woelige jaren rond 1748-1749.

Juist deze bedragen moesten buiten de normale bede om worden geïnd. De hoogte van de geïnde bede lijkt dit te bevestigen. Het eindbedrag komt nagenoeg overeen met de totale bede die moest worden afgedragen aan de landsontvanger. Ook in de boekhouding van het schepengerecht, waarin inkomsten uit rechtszaken en ambtelijke handelingen genoteerd werden [zoals het zetten van zegels en het afgeven van akten], komen deze buitengewone belastingen niet voor.

Problemen bij de inning en afdracht der bede

De schatheffers waren zeer plichtsgetrouw. Over de gehele onderzochte periode werd het bededrag volgens de officiële boekhouding altijd correct voldaan. Enkel in 1774 werd er één oort licht geld meer[!] afgedragen dan de schepenbank officieel aan bede diende te betalen. Er is één aantekening gevonden dat de schatheffer voor de inning enige ondersteuning ontving van de schepenbank. Op 15 december 1748 liet de toenmalige secretaris van de bank Heerlen, Lamberts, een oproep uitgaan namens de vice-schout en schepenen om de ingezetenen en geërfden der bank te manen openstaande belastingen over 1747, alsmede de helft van de te betalen belastingen over 1748 alsnog zo snel mogelijk te voldoen bij de schatheffer. Dit opdat de schatheffer der bank de lasten ten gevolge van de Franse invasie zo snel mogelijk kon voldoen bij de statenvergade-

ring. Indien de belastingen niet op tijd voldaan werden, konden op last van de substituut-ontvanger der beden van het Land van Valkenburg en de schatbeurder der bank eigendommen van de schuldenaars worden verkocht.¹³

In twee gevallen hebben de inning der bede in de bank Heerlen zelf en de betaling van de bede aan de landsontvanger van het Land van Valkenburg problemen opgeleverd. Daaruit blijkt ook dat de taak van schatheffer niet geheel zonder risico was en de cautie niet voor niets werd opgelegd. Een eerste probleem met de afdracht was tijdens de kortstondige carrière van schatheffer L.G. Pelt. Nadat hij een deel van het boekjaar 1770 schatheffer Wintgens had vervangen, werd Pelt benoemd tot schatheffer over boekjaar 1771 en verder. Hij werd echter al vrij snel ontslagen. Pelt had niet voldaan aan het op tijd betalen van de bede aan de landsontvanger. Om dit bedrag alsnog te voldoen werden bezittingen van Pelt geconfisqueerd en verkocht.¹⁴ Net zoals bij het hierna te behandelen betalingsprobleem is hierover in de boekhouding van de schepenbank niets te vinden. Alleen het verslag van een speciale banksvergadering, waarin de aanstelling van een nieuwe schatheffer en de reden van ontslag van Pelt worden genoemd, verwijst naar dit voorval. Volgens de boekhouding is de bede [op papier] correct voldaan.¹⁵

In 1760 maande de substituut-ontvanger der bede van het Land van Valkenburg per brief van 19 mei de bank Heerlen om alsnog 4149 gulden, 11 stuivers en 3 oort Hollands achterstallige bede over het jaar 1757 te voldoen.¹⁶ Door het overlijden van schatheffer Th. Dautzenbergh was maar een deel [6237-16-01 Hollands] van het bedebedrag over 1757 voldaan. Dautzenbergh's opvolger, H. Lamberts, begon vervolgens met een schone lei, zonder de bede over 1757 geheel af te betalen.¹⁷ Ondanks de afdrachtsproblemen toont de boekhouding uit 1757 een, op

papier, correcte betaling van de bede. In de volgende rekeningen is hierover ook niets te bekennen. Toch werden er ondertussen enige civiele procedures gevoerd tussen erfgenamen van de schatheffer en de schepenbank. Er was onenigheid ontstaan over het beslag op de goederen van de overleden schatheffer.¹⁸

Eindrekening van de schatheffer

De rekening van de schatheffer over een boekjaar werd meestal twee jaar na het opstellen van de begroting op de banksvergadering afgesloten, na te zijn gecontroleerd door de banksvergadering en belanghebbenden '*...worden de rekeningen van den collecteur, met opene deuren en met acces van een ieder zonder uitzondering, opgenomen en gesloten...*'.¹⁹

In de eerste helft van de rekening worden de inkomsten vermeld, met de inkomsten over de belastbare grond altijd als eerste. Na de inkomsten volgden de uitgaven, eerst de vaste gewone jaarlijkse uitgaven en daarna de niet in de begroting vastgestelde of niet jaarlijkse onkosten, de buitengewone uitgaven, om uiteindelijk de balans op te maken, de kosten afgezet tegenover de inkomsten.

In de periode 1738-1785 werd 25 maal een positief resultaat behaald, 22 maal waren de uitgaven hoger dan de inkomsten. Het beste positieve resultaat werd behaald in 1757, toen maar liefst 7.780 gulden, 9 stuivers en 3 oort licht meer werd opgehaald door de schatheffer dan hij voor de schepenbank moest uitgeven.

Al enkele jaren later, in 1761, werd het slechtste resultaat behaald. Er werd 3.540 gulden, 17 stuivers en 3 oort meer uitgegeven dan er aan inkomsten waren verkregen. De positieve resultaten werden in het volgend boekjaar bij de inkomsten gerekend, negatieve resultaten kwamen in het volgende jaar bij de uitgavenposten terecht.

Bijlage: Verzamelde gegevens uit de notulen en rekeningen van de schepenbank 1738-1785

Jaar	Datum staten vergadering	Datum banks vergadering	Datum afsluiten rekening	Bede fl. Holl. of licht	Bunders in leggerboek bunders/kleine roeden/voeten	Bedrag per bunder	Opbrengst grond	Resultaat*
1738	29 mei	5 augustus	13-9-1740	8721-18-02 H.	2007 b. 100 k.r.	5-3-0 H.	10337-06-03 H.	Positief
1739	26 mei	20 oktober	5-9-1741	8721-18-02 H.	2007 b. 100 k.r.	5-3-0 H.	10337-06-03 H.	Positief
1740	15 juni	13 september	8-8-1742	8721-18-02 H.	2007 b. 100 k.r.	5-3-0 H.	10337-06-03 H.	Positief
1741	6 juni	5 september	5-8-1743	6977-11-00 H.	2007 b. 100 k.r.	4-7-2 H.	8781-14-03 H.	Positief
1742	22 mei	8 augustus	11-8-1744	8721-18-02 H.	2007 b. 100 k.r.	5-3-0 H.	10337-06-03 H.	Positief
1743	geen notulen	5 augustus	3-8-1745	8721-18-02 H.	2007 b. 100 k.r.	5-6-0 H.	10638-08-02 H.	Positief
1744	14 juli	11 augustus	1-8-1746	8721-18-02 H.	2007 b. 100 k.r.	5-6-0 H.	10638-08-02 H.	Positief
1745	8 juli	3 augustus	11-9-1748***	8721-18-02 H.	2007 b. 100 k.r.	5-6-0 H.	10638-08-02 H.	Positief
1746	14 juli	1 augustus	10-12-1748	8721-18-02 H.	2007 b. 100 k.r.	5-6-0 H.	10638-08-02 H.	Positief
1747	22 augustus	11 september	10-11-1749	8721-18-02 H.	2007 b. 100 k.r.	5-6-0 H.	10638-08-02 H.	Positief
1748	26 november	10 december	1-12-1750	13082-17-03 H.	2007 b. 100 k.r.	11-15-0 H.	14740-14-03 H.	Positief
1749	30 september	10 november	13-12-1751	13082-17-03 H.	2007 b. 100 k.r.	11-15-0 H.	14740-14-03 H.	Positief
1750	17 september	1 december	30-10-1752	13082-17-03 H.	2007 b. 100 k.r.	11-15-0 H.	14740-14-03 H.	Negatief
1751	17 oktober	13 december	11-9-1753	11079-18-00 H.	2007 b. 100 k.r.	10-15-0 H.	13746-05-00 H.	Negatief
1752	3 oktober	30 oktober	27-8-1755**	11079-18-00 H.	2015 b.	6-5-0 H.	12593-15-00 H.	Negatief
1753	5 juni	11 september	27-8-1755	11079-18-00 H.	2023 b.	10-0-0 l.	12643-15-00 H.	Negatief
1754	18 juni	13 november	31-8-1756	10387-08-00 H.	2137 b.	9-0-0 l.	13708-00-02 H.	Negatief
1755	27 mei	27 augustus	11-10-1757	16619-16-03 l.	2437 b.	9-0-0 l.	21933-00-00 l.	Positief
1756	20 juli	31 augustus	17-11-1758	16619-16-03 l.	2437 b.	8-0-0 l.	19496-00-00 l.	Positief
1757	5 juli	11 oktober	23-10-1759	16619-16-03 l.	2437 b.	8-0-0 l.	19496-00-00 l.	Positief
1758	11 juli	17 november	21-10-1760	16619-16-03 l.	2437 b + 39b. 333,3 r. personele tiende	8-0-0 l.	19814-08-00 l.	Positief
1759	31 juli	23 oktober	27-10-1761	16619-16-03 l.	Idem	8-0-0 l.	19814-08-00 l.	Negatief
1760	25 juli	21 oktober	27-10-1762	16619-16-03 l.	2588 b. 44 r. 14 v.	7-10-0 l.	19410-10-03 l.	Negatief
1761	23 juni	27 oktober	18-10-1763	16619-16-03 l.	2588 b. 44 r. 14 v. + 140 b. 231 k.r. halve schat: nieuwe heide	7-10-0 l.	19938-00-02 l.	Negatief
1762	8 juni	27 oktober	9-10-1764	16619-16-03 l.	2528 b. 289 r. 6 v. + 140 b. 231 k.r. halve schat	8-0-0 l.	20792-02-00 l.	Negatief
1763	6 juni	18 oktober	16-7-1765	16619-16-03 l.	2527 b. 224 r. 6 v. + 139 b. 231 k.r. halve schat	9-0-0 l.	23376-03-02 l.	Positief
1764	5 juni	9 oktober	1-7-1766	16619-16-03 l.	Idem	9-0-0 l.	23376-03-02 l.	Positief
1765	18 juni	16 juli	21-7-1767	16619-13-03 l.	Idem	7-0-0 l.	19479-03-00 l.	Positief
1766	3 juni	1 juli	29-8-1768	16619-13-03 l.	Idem	7-0-0 l.	19479-03-00 l.	Positief
1767	23 juni	21 juli	20-6-1769	16619-13-03 l.	Idem	6-10-0 l.	17549-12-00 l.	Positief
1768	27 juni	29 augustus	4-12-1770	16619-13-03 l.	Idem	6-10-0 l.	17549-12-00 l.	Negatief
1769	30 mei	20 juni	10-9-1771	16619-13-03 l.	Idem	6-10-0 l.	17549-12-00 l.	Negatief
1770	12 juni	4 december	20-10-1772	16619-13-03 l.	Idem	7-0-0 l.	18181-09-00 l.	Negatief
1771	4 juni	10 september	11-8-1773	16619-13-03 l.	Idem	7-0-0 l.	18181-09-00 l.	Negatief
1772	15 juni	20 oktober	28-9-1774	16619-13-03 l.	Idem	8-0-0 l.	20778-16-00 l.	Negatief
1773	22 juni	11 augustus	10-10-1775	16619-13-03 l.	Idem	8-10-0 l.	22076-00-00 l.	Positief
1774	27 juni	28 september	7-10-1776	16619-13-03 l.**	Idem	8-0-0 l.	20778-16-00 l.	Positief
1775	20 juni	10 oktober	5-8-1777	16619-13-03 l.	Idem	7-10-0 l.	19480-02-02 l.	Positief
1776	1 juli	7 oktober	3-11-1778	13295-17-02 l.	Idem	6-0-0 l.	15584-02-00 l.	Negatief
1777	16 juni	5 juli	7-9-1779	13295-17-02 l.	Idem	6-5-0 l.	16228-00-00 l.	Negatief
1778	23 juni	3 november	9-8-1780	13295-17-02 l.	Idem	7-0-0 l.	18172-00-00 l.	Negatief
1779	15 juli	7 september	12-9-1781	13295-17-03 l.	Idem	6-10-0 l.	16874-00-00 l.	Negatief
1780	5 juni	9 augustus	8-10-1782	13295-17-03 l.	2527 b. 224 r. 6 v. + 139 b. 230 k.r. halve schat			
1781	28 mei	12 september	26-8-1783	13295-17-03 l.	Idem	6-10-0 l.	16874-00-00 l.	Positief
1782	17 juni	8 oktober	26-7-1784	13295-17-03 l.	Idem	6-10-0 l.	16874-00-00 l.	Negatief

Vervolg bijlage: *Verzamelde gegevens uit de notulen en rekeningen van de schepenbank 1738-1785*

Jaar	Datum staten vergadering	Datum banks vergadering	Datum afsluiten rekening	Bede fl. Holl. of licht	Bunders in leggerboek bunders/kleine roeden/voeten	Bedrag per bunder	Opbrengst grond	Resultaat*
1783	24 juni	26 augustus	30-8-1785	13295-17-03 l.	Idem	6-10-0 l.	16874-00-00 l.	Negatief
1784	13 juli	26 juli	31-7-1786	13295-17-03 l.	Idem	6-10-0 l.	16874-00-00 l.	Negatief
1785	13 juni	30 augustus	24-7-1787	13295-17-03 l.	Idem	7-0-0 l.	16874-00-00 l.	Negatief

* Het resultaat van de rekening is rechtstreeks afgeleid uit de rekeningen die in de notulenregisters zijn overgeschreven. Bij de som van de afgedragen bede komen nog andere uitgaven en inkomsten als in dit artikel is aangegeven.

** Betaald is aan de landsontvanger : 16619-17-00

*** Bij de vaststelling van de rekeningen van 1745 en 1752 is iets vreemds aan de hand: de rekeningen zijn afgehoord op genoemde datums, terwijl de rekeningen in de notulen van het jaar ervoor voorkomen. De rekeningen komen respectievelijk voor in de notulen van 11 september 1747 en 13 november 1754.

Noten:

1. 'Verdeling van geld in 1750', in: *Msg* 11 [1881], 604. GA Heerlen, Archief Schepenbank Heerlen, inv.nrs. 2-4, Notulen Banksvergaderingen Heerlen 1738-1795. Een gulden was gelijk aan twintig stuivers of 80 oorten. Een stuiver was gelijk aan 4 oort. Ook de Hollandse gulden had een tegenwaarde van twintig stuivers.
2. Inclusief de gecombineerde bank Geulle/Bunde/Ulestraten [respectievelijk fl. 2028-06-03, 926-10-00, 1669-10-00 licht], bank Houthem [fl. 837-03-03 licht], bank Borgharen [fl. 1540-04-01 licht] en bank Itteren [fl. 866-19-03 licht].
3. Inclusief bank Eijsden [fl. 2167-03-02 licht].
4. Notulen Banksvergaderingen, inv. nrs. 3, 157.
5. Notulen Banksvergaderingen, inv.nr. 2, 248-249.
6. Ibidem, 269-270.
7. 'Resolutie van de Staaten Generaal, tot remotie van een Schatheffer te Heerle van de Roomsche Religie, en aanstelling van een Gereformeerden in deszelfs plaats. Den 13 December 1758.', in: *Groot Placaet-boeck vervattende de placaten, ordonnantiën van de Hoogh-Mog: Heeren Staten-Generaal der Verenighde Nederlanden, ende van de Ed: Groot Mog: Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, mitsgaders van de Ed: Mog: Heeren Staten van Zeelandt* [Den Haag 1795], VIII, 331
8. 'Resolutie van de Staaten Generaal, betreffende de verkiezing en aanstelling van de Collecteurs, of Schatheffers der Gemeene Lands en Banks middelen te Heerle. Den 22 January 1760.', in: *Groot placaet-boeck*, VIII, 1192-1193.
9. Notulen Banksvergaderingen, inv.nr. 3, 203.
10. L. VAN AITZEMA, *Saken van staet en oorlogh in, ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, beginnende met het Jaar 1621 en eindigende met het jaar 1669* [Den Haag 1672], v, 962-964.
11. A.L. PELERIN, 'Beschrijvingen van het staatsland

- van Overmaze in 't generaal, en van het Land van Valkenburg in 't bijzonder, met betrekking tot desselfs regeering en politieke toestand', in: *Annales de la Société Historique et Archeologique à Maestricht* 1 [1854/1855], 35.
12. W.J. LINDELAUF, "De Swijgende Landthol" en het 'Weggelt van Heerle", in: *LvH* v [1955], 40-45, 60-64, 71-74, 99-109.
 13. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, inv.nr. 159, 'Bekendmaking van vice-schout en schepenen, dat alle ingezetenen en geërfden van de schepenbank worden gemaand de schatting van 1747 en de omslag van 1748 ten spoedigste te betalen, 1748.'
 14. Notulen banksvergaderingen, inv.nr. 3, 142-143.
 15. Ibidem.
 16. In totaal zou de bede over 1757 10.387-10-00 Hollands bedragen aldus de substituut-ontvanger; 2 stuivers meer dan in de boekhouding vermeld staat [16.619-16-03 licht = 10.387-08-00 Hollands] en duidelijk een rekenfout: 6.237-16-01 [het al voldane bedrag] plus 4.149-11-03 = 10.387-08-00!
 17. GA Heerlen, Archief Schepenbank Heerlen, inv.nr. 167, 'Bevelschrift van de substituut-ontvanger van het Land van Valkenburg aan de regenten tot betaling van de resterende bedragen van de schat over 1757, 1760.'
 18. GA Heerlen, Archief Schepenbank Heerlen, voorlopige inv.nrs. 3727 en 3776. Proces tussen de erfgenamen Dautzenberg en de hoofdbank Heerlen betreffende de gerechtelijke verkoop, 1757-1758. GA Heerlen, verzameling doop-trouw- en begraafboeken, klapper r.k. overlijdensregister. Theodoor Dautzenberg overleed op 10 januari 1758. Zie ook: GA Heerlen, Notarieel archief, Notaris Pelt aktenr. 50 d.d. 14-3-1758, waar de weduwe zich borg stelt voor de collecte van haar 'haastig overleden' man.
 19. PELERIN, 'Beschrijvingen', in: *Annales* 1 [1854/1855], 44.

Oergezellige heemkundemarkt in Rolduc druk bezocht

ROELOF BRAAD

Ongeveer twaalfhonderd bezoekers bezochten de eerste *Heemkundemarkt Parkstad Limburg*. Deze vond plaats op 22 en 23 september j.l. in het Congrescentrum Rolduc te Kerkrade. Het was tevens de Tweede Limburgdag. Voor de gelegenheid was zo ongeveer de gehele begane grond van het congrescentrum afgehuurd. Het bijzondere van de markt was, dat niet de verenigingen zichzelf presenteerden, maar thematisch de onderwerpen van heemkunde te zien waren. De vele stands trokken veel bekijks. Bij folklore deden de schutters het goed, maar ook de kinderen die actief bezig waren met historisch speelgoed maken trokken veel bekijks. Natuurlijk ontbrak ook

mijnbouw niet. In het thema-eiland kon je de sfeer van de mijn proeven als je door de nagemaakte mijngang kroop. In totaal waren er vijftien thema-eilanden gevormd, waaronder kruisen en kapellen, foto en film, archeologie, genealogie en Tweede Wereldoorlog. Bij verkeer en vervoer liet een oud-buschauffeur alle busmodellen zien die er ooit in oostelijk Zuid-Limburg hebben gereden. En erover vertellen kon hij als de beste. Gepraat werd er veel. Mensen lieten zich in alle rust informeren over het gebodene. In de winkel en bij de informatiestand werden heel wat boeken en folders ingeslagen. Goed voor vele uurtjes leesplezier. En nu maar hopen dat vele bezoekers ook de



weg naar de verenigingen vinden. Want daar was het natuurlijk allemaal om te doen. De Heemkundemarkt Parkstad Limburg is zeer geslaagd. De verenigingen hebben gemerkt dat met samenwerking heel wat te bereiken is. Na de evaluatie van de Heemkundemarkt gaat het hoofdbestuur van het Limburgs

Geschied- en Oudheidkundig Genootschap om de derde Limburgdag voor te bereiden. Die zal worden gehouden in de regio Roermond in 2003. Is de toon door deze markt gezet? Ook de derde Limburgdag zal thematisch zijn, over dat wat Limburg bindt: 'De Maas'.



134



Honderden vrijwilligers actief voor indiceringswerkzaamheden

ROELOF BRAAD

Op zaterdag 3 november j.l. vond in het Stadsarchief Sittard-Geleen-Born te Born de derde Limburgdag van de indicering plaats. Zo'n zestig vrijwilligers kwamen bijeen om hun ervaringen op het gebied van de indiceringswerkzaamheden te delen. Deputé Martin Eurlings opende de dag en kreeg de eerste CD-ROM van de nieuwe release van de software voor indicering uit handen van Jo Hoen, de nestor van de Stichting Limburgs Genealogisch Archief [LGA]. Op de CD-ROM staan de inmiddels beschikbare gegevens die vrijwilligers vanuit archiefbronnen voor de regio Stein hebben ingevoerd. De overhandigde software GRIS, GRISWinIndex, en GenDaWin is door Stichting Geschiedkunde *De Maaskentj* in Stein [SGM] ontwikkeld en wordt ter beschikking gesteld aan de Limburgse archiefdiensten voor de indicering van archiefbronnen. Vooral GenDaWin is voor de archiefdiensten interessant. Gegevens uit allerlei bronnen kunnen hierin met transcriptie en image van de bron worden ingevoerd en geraadpleegd.

Honderden vrijwilligers met hart voor de geschiedenis van Limburg zijn momenteel in de weer om gegevens uit oude burgerlijke stand-registers, doop-, trouw- en begraafboeken van voor 1800, notariële archieven en dergelijke in te voeren in de computer. Met GenDaWin is het straks geschikt voor raadpleging op het internet en zal het maken van een stamboom en historisch onderzoek straks een stuk eenvoudiger gaan. Om al de werkzaamheden van de vrijwilligers te coö-

dineren en te faciliteren, maar ook om dubbel werk te voorkomen is er een aantal jaren geleden een samenwerkingsverband ontstaan van de Limburgse archiefdiensten verenigd in de *Stichting Beheer Limburgse Archief Toegangen* [BLAT], SGM en LGA. De Limburg-dag van de indicering kwam er op initiatief van BLAT om jaarlijks met de vrijwilligers de vorderingen te evalueren, demonstraties te geven van nieuwe software voor indicering en om met een aantal voordrachten het indiceringswerk te enthousiasmeren. Het thema van dit jaar was huizenonderzoek. Een drietal sprekers liet zien hoe met behulp van archiefbronnen de wodings- en bewoningsgeschiedenis van een straat, wijk of dorp kan worden onderzocht en hoe met geautomatiseerde systemen virtuele reconstructies kunnen worden gemaakt van bijvoorbeeld de Dorpsstraat anno 1500. Wethouder van cultuur Frans Wagemans van de gemeente Sittard-Geleen verraste in de namiddag de aanwezigen nog met een welkom in de zopas heringedeelde gemeente en onderschreef het belang van digitalisering van archieven en de toezegging aan stadsarchivaris Peer Boselie dat hij zijn medewerking zal geven hierin en in het vrijwilligerswerk te investeren. Een goed bericht dus aan het einde van het jaar van de vrijwilliger!

Een van de projecten waarbij op grote schaal vrijwilligers zijn betrokken, is het GenLIAS-project. Daarmee startte het Rijksarchief in Limburg begin 1998. Na een wat moeilijke start werd begin maart 1999 Geert Luykx hiervoor als projectleider aangetrok-



Vrijwilligers aan het werk.

ken. In de zomer van 1999 werd er in samenwerking met het Heerlense Stadsarchief door middel van een radio-interview en een aantal krantenberichten in voornamelijk regionale huis-aan-huisblaadjes een wervingsactie voor vrijwilligers gehouden. Dit had een spectaculaire groei van het aantal vrijwilligers tot gevolg. Het aanbod van vrijwilligers bleek vele malen groter dan het aantal werkplekken dat in Heerlen en Maastricht ter beschikking stond. Gelukkig kon het aantal beschikbare computers worden uitgebreid, terwijl op het Rijksarchief ten behoeve van de invoer een computernetwerk kon worden aangelegd. In Maastricht, Heerlen en Maasbracht werken sindsdien ongeveer zestig vrijwilligers aan het project Genlias mee. De invoer van de hoeveelheid akten per maand verviervoudigde hiermee. Op 1 november j.l. waren er ongeveer 185.000 huwelijksakten ingevoerd. Daarvan waren er nog eens zo'n 160.000 reeds inhoudelijk gecontroleerd. Binnenkort worden de bestanden geconverteerd en overgebracht naar de Genliasserver. Bij de Limburgse archiefdiensten zullen de bestanden ook via GenDaWin raadpleegbaar

zijn. De conversieprogrammatuur is door SGM al geschreven en getest. De vrijwilligers zijn ondertussen al gedeeltelijk begonnen aan de indicering van de overlijdens- en geboorteakten. In 2002 zal er een nieuwe wervingsactie op touw worden gezet om vrijwilligers te werven voor de indicering van notariële archieven en kadastrale leggers. Het samenwerkingsverband BLAT-SGM-LGA hoopt dan ook het vrijwilligersbestand voor de doop-, trouw- en begraafboeken te vergroten. Begeleiding van al die vrijwilligers gebeurt door vrijwillige regiocoördinatoren. Zij verzamelen bestanden voor invoer in het hoofdbestand en organiseren de controle van de input. Ondertussen wordt in het Limburgse nagegaan of er middelen kunnen worden vrijgemaakt voor centrale voorzieningen en een centrale coördinator. Het laatste woord over dit onderwerp is dus nog niet gezegd, het spannende vervolg wordt afgewacht. Ondertussen bijten de Limburgse vrijwilligers zich door de taaie en vaak ook saaie handschriften om hun steentje bij te dragen aan de digitalisering van Limburgse archieven.

Stadsarchief Heerlen opende vernieuwde studiezaal

ROELOF BRAAD

Op dinsdag 27 november j.l. opende wethouder Frans Hol [Informatie] de geheel vernieuwde studiezaal van het Heerlense stadsarchief. Bijna 25 jaar na de opening van het Thermencomplex door Prins Claus [29 november 1977] was het meubilair nodig aan vervanging toe. Nieuw meubilair, nieuwe verrijdbare stellingen, betere displays, nieuwe verlichting, vloerbedekking en een nieuw verfje maken de studiezaal tot een modern en eigentijds verblijf. Het studiezaalbezoek is daardoor weer aantrekkelijk om er uren van onderzoek door te brengen. In de verrijdbare stellingen zijn naslagwerken en kopieën van archiefstukken overzichtelijk opgesteld. Wel even wennen voor de meeste bezoekers, maar er is daardoor wel meer relevant materiaal meteen benaderbaar. Gelijk met de opening is ook de website van het Stadsarchief geïntroduceerd. Deze is nog op proef en zal in de komende maanden aanmerkelijk uitgebreid worden. De bedoeling is dat via de website zoveel mogelijk informatie over de speciale archief- en documentatiebestanden beschikbaar komen. Men kan dan op de computer thuis al uitzoeken welke stukken men voor zijn onderzoek nodig zal hebben. In de toekomst kan men zelfs al reserveren voor raadpleging in de prachtige studiezaal. Ook zijn er plannen om de bibliotheekcatalogus vanaf 2002 on line raadpleegbaar te maken op www.stadsarchiefheerlen.nl. Kortom volop vernieuwingen bij het Stadsarchief! Onderzoek naar de geschiedenis van Heerlen en Heerlense voorouders is dus weer een aangename tijdsbesteding!



Wethouder Hol bij de letterlijke opening van de studiezaal.



Louis Augustus ontvangt Rheinlandtaler



Winfried Schittges overhandigde de Rheinlandtaler het eerst aan Louis Augustus.

De erevoorzitter van *het Land van Herle*, drs. Louis Augustus, ontving op donderdag 22 november j.l. in de abdij Brauweiler [D] uit handen van Winfried Schittges, voorzitter van het *Landschaftsverband Rheinland*, de Rheinlandtaler. Deze onderscheiding wordt sinds 1976 uitgereikt aan personen die zich op bijzonder wijze verdienstelijk hebben gemaakt voor de *'landschaftliche Kulturpflege'* van het Rheinland. Louis Augustus ontving de Rheinlandtaler vanwege zijn grote verdienste voor de geschiedschrijving en de vele lezingen over het Land van Rode. Schittges noemde hem een *'gewissenhafter Forscher'*. Bij zijn onderzoek valt Louis Augustus inderdaad altijd terug op de originele bronnen, die hij nauwgezet ontcijfert en in de historische context probeert te plaatsen. Het is daardoor dat de vertaling van de *Annales Rodenses* [samen met Jo Jamar] en de vele andere bronnenuitgaven waar hij aan [mede]werkte zulke goede producten zijn geworden. Schittges memoreerde het zwaartepunt van zijn onderzoekingen, leeren voordrachtsactiviteiten: de geschiedenis

van de burcht Rode en de abdij Kloosterrade. Hij eerde hem als medeoprichter van de Stichting Fontes Rodenses in 1966 en als inventarisator van het archief van de parochie Maria Hemelvaart in Herzogenrath. Schittges: *'Nur ein Fachmann Ihres Format ist in der Lage, die zahlreichen Originalurkunden in lateinischer sowie in den alten Formen der französischen, niederländischen und deutschen Sprache zu entziffern, zu übersetzen und richtig zu deuten'*. En dat ondanks zijn hoge leeftijd! En zijn passie voor de historie houdt niet op. Hij werkt nog hard mee aan de voorbereidingen voor de viering van 900 jaar Kloosterrade/Rolduc in 2004. In de feestelijke bijeenkomst die werd afgesloten met een voortreffelijk warm buffet, kregen ook andere buitenlanders de Rheinlandtaler: prof.dr.dr. honoris causa. Jan Goossens [B], prof. Frédéric Hartweg [F] en Jean Malget [L]. Eerder dit jaar werd Louis Augustus bij gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag ook al bevorderd tot Ridder in de orde van Oranje Nassau.

Van harte gefeliciteerd!

De weerspiegeling van dialecten in familienamen

BOEKBESPREKING DOOR MARTIN VAN DE WIJST

Van de streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen **Het dialectenboek 6**

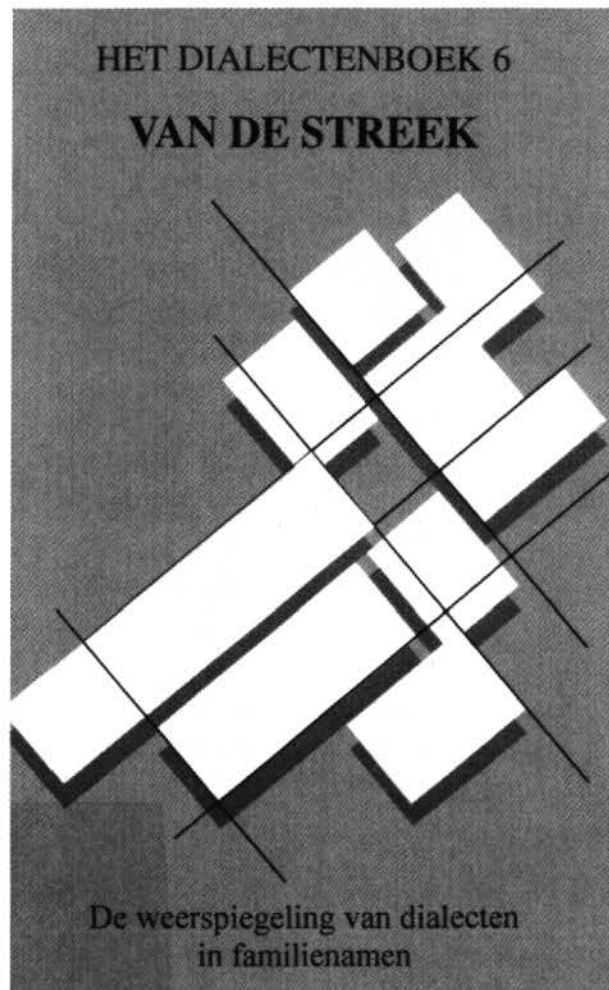
V. De Tier en A. Marynissen (red.), m.m.v. H. Brok
[Groesbeek 2001], 416 p., krtn. ISBN 90-73869-06-4

Als nummer 6 in de reeks dialectenboeken verscheen deze uitgave, waarin naast een drietal inleidingen gehouden op de dialectendag op 17 maart 2001 in Alden Biesen voor elke van de Nederlandse en Belgische provincies een artikel is opgenomen, waarin een auteur tracht duidelijk te maken, dat de taal van de streek invloed heeft gehad op de keuze en vormgeving van de familienamen. Drs. P. Vos geeft voor Noord-Brabant aan, dat de namen *Musters* en *Raaymakers* van beroepen zijn afgeleid. De naam *Musters* met de varianten *Mutsaers* en *Mutsaerds* is afgeleid van het middeleeuwse *mutsaert*, thans nog voorkomend als dialectwoord *mutserd* met klankverschillen en in de betekenis van *takkenbos*, wat als bijnaam gold voor *houtsprokkelaars/houtverkopers* en zo *familienaam* werd. Bij de varianten van *Raaymakers* [= *radmaker, wagenmakers*] is het opmerkelijk, dat daar ook *Ramakers* wordt genoemd. Dit zou immers, zoals ik herhaaldelijk heb gehoord, *raammaker/timmerman* betekenen.

Voor Nederlands Limburg worden door Ton van de Wijngaard de familienamen *Schurgers* [iemand die met een kruiwagen rijdt] en *Essers* [toevallig ook?] met de betekenis van *wagenmaker, afgeleid van het*

woord *as*, behandeld. Hij verwijst ook naar het vorengenoemde artikel met de verklaring *ramaker* = *wagenmaker*, kennelijk met instemming. Het woord 'stelmaker of sjelmacher' voor *wagenmaker* [onder andere in *Kerkrade, Vaals en Eupen*] blijkt geen *familienaam* te zijn geworden.

Daarnaast gaat de auteur in op klankverschillen onder invloed van dialectuitspraak zoals *Bruins-Broenen-Broun, Palmen-Paumen* en *Metsemakers-Messemaekers*, noemt



de familienaam Pepels als afgeleid van pepel/ piepel = vlinders en behandelt verder nog een aantal familienamen in zijn korte, vrij globale en vooral op eerdere publicaties gebaseerde artikel, waarmee hij in elk geval duidelijk maakt, dat dialecten/ regionale uitspraakverschillen terdege invloed hebben op de schrijfwijze van familienamen. Dit geldt trouwens voor het gehele boek. Het kwam tot stand met wetenschappelijk en praktische ondersteuning van Ann Marynissen, docente

Nederlandse taalkunde aan de universiteit van Keulen.

Dat ik persoonlijk bij veel verklaringen van familienamen een vraagteken zet, alleen al omdat het een zo glibberig terrein is dat men gauw uitglijdt, is alleen maar lastig te noemen bij een bespreking van een boek als dit. Het is bijzonder aardige leesstof voor de geïnteresseerde in dialect en familienamen. Het telt 416 bladzijden maar mist helaas een namenregister.

Signalement

MARTIN VAN DE WIJST, SERVIE BROERS

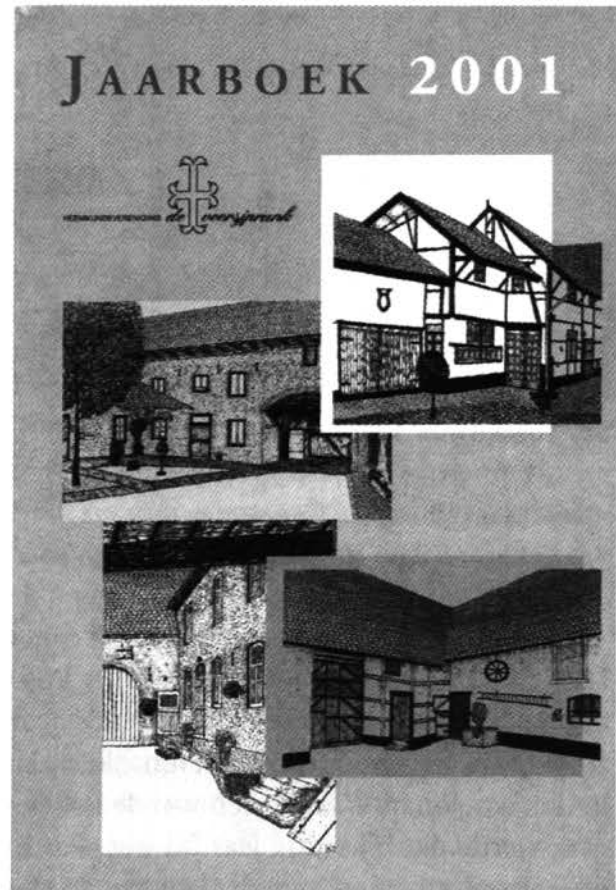
Jaarboek 2001

Uitgave van Heemkundevereniging
de Veersjprunk, Onderbanken.

ISBN 1388-5820

Afgelopen zomer verscheen het tiende jaarboek van de Heemkundevereniging *de Veersjprunk*. Het is op zich al een geweldige prestatie om keer op keer een jaarboek uit te brengen, als dat dan ook nog telkens een goed gestoffeerd boekwerk oplevert is wel enige bewondering op zijn plaats.

De inhoud, waarvoor een tiental auteurs die allen lid van de vereniging zijn borg staan, is zeer gevarieerd. Louis Reubsaet behandelt diverse zeldzame aardewerken voorwerpen uit de middeleeuwen die in de buurt zijn opgegraven. Wim Douven vertelt over het tragische leven van de grondleggers van de Weldadige Stichting Jan De Limpens. Jo Bronnenberg heeft veel contacten gehad met pastoor Leo Francken. Hij schrijft uitgebreid over deze markante figuur, uiteraard vooral over de jaren dat hij pastoor in Jabeek was. Leo Dohmen levert diverse bijdragen in en over het Sjlvends dialect, onder andere over typische uitdrukkingen en over de geleidelijke aanpassing van het dialect aan het 'Hollesj'. Een bijdrage van Joep Douven, eveneens in het dialect, geeft een schitterend tijdsbeeld van de jaren vijftig, toen het 'Rijke Roomse Leven' nog alom beeldbepalend was. De titel *'De ieësjte kemuune va Juuke in 't jaar 1950* voert u al meteen terug in de sfeer van toen. Lieke Boumans-Willems kwam toevallig een 'merklap' uit het jaar 1802 op het spoor en vertelt uitvoerig over



het doel van deze lappen, waarvan vroeger elk welopgevoed meisje een exemplaar bezat. Ze knoopt er meteen brokjes genealogie aan vast over de families Driessen, Curvers en Willems, die allen iets met deze bepaalde merklap te maken hebben.

Ook de bijdrage van Fien Dortants-Boshouwers over de familie à Campo te Merkelbeek, nu al vijf generaties wonend en werkend op de Onderste Hof, geeft veel genealogische informatie. Het boek besluit met een kroniek 'Onderbanken in 2000', die uiteraard vooral interessant is voor inwoners van de vier betrokken dorpen. De noodzakelijke aantekeningen en selecties voor deze

rubriek werden gemaakt door Ton Gebben, Peter Mevissen en Jo Deumens.

Men kan zich afvragen hoe lang de vereniging in staat zal zijn een dergelijke publicatie vol te houden. Zijn de historische bronnen van een zo klein gebied echt onuitputtelijk? Blijven er voldoende liefhebbers op zoek naar gegevens over vroeger? Slagen ze er steeds weer in hun bevindingen in goede artikelen om te zetten? Ondergetekende duimt in elk geval voor een vruchtbare toekomst!

Jaarboek 2001 is nog te verkrijgen bij de Heemkundevereniging de Veersjprunk voor de prijs van f25,-. Ook eerder verschenen jaarboeken zijn nog in beperkt aantal te koop.

100 jaar gemengd kerkelijk zangkoor St. Johannes 1901-2001

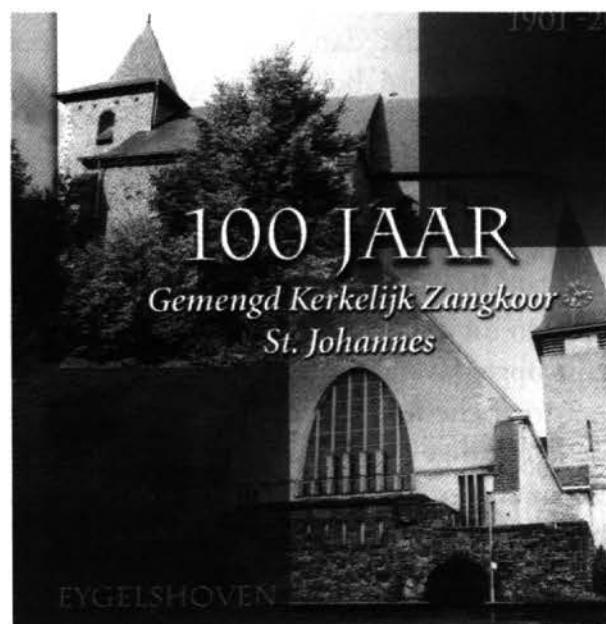
Door Hans Huijten en Louis Hermans
[Eygelshoven 2001] 46 pag., 51 zwart-wit foto's

In 2001 vierde het gemengd kerkelijk zangkoor St. Johannes uit Eygelshoven het honderdjarig bestaan, hoewel uit de sinds 1922 zorgvuldig bijgehouden archieven blijkt dat in dat jaar Johan Wijnen, een van de koorleden, vierde dat hij vijftig jaar lid was. Pas in de jaren veertig ging men denken aan de viering van een jubileum, en koos men 1901 als startdatum, omdat het oudste archiefstuk over de betaling van de contributie in dat jaar begint. Leuk is dat dit stuk in het Duits is gesteld.

Het boekje bevat een korte schets van de ontwikkeling van het koor van een exclusief mannenkoor naar een gemengd koor. De pas geïnstalleerde pastoor Creusen, tevens praeses van het koor, nam in 1965 met het bestuur dit besluit, omdat het koor nog twaalf leden had. Vijfentwintig dames meldden zich na de ledenwerfactie, waarvan er vier nog steeds in het koor actief zijn. Speciale aandacht is er in het boekje voor de Gregoriaans Schola, een groep mannen die

de Gregoriaanse gezangen nog steeds in ere houdt.

Het boekje is verzorgd uitgegeven, zonder advertenties en goed leesbaar. Na inleidingen volgen lijsten van leden, concerten en onderscheidingen die het koor en de leden gekregen hebben. Dan volgen enkele paragrafen over de oorsprong van het koor; anekdotes uit de oude doos en in een kroniekvorm wordt bijna elk jaar kort gekarakteriseerd, waarbij enkele jaren ontbreken. Uiteraard is de beginperiode relatief het slechts bekend en dus beschreven. Het werkje bevat 51 foto's, zowel oude als nieuwe, waarbij naast staatsieportretten van dirigenten en het koor ook duidelijk gekozen is voor het menselijke aspect, dat in een koor minstens zo belangrijk is. [SB]



Geschiedenis van Limburg, deel II

Door J. Venner [Maastricht 2001]
232 p., ill., reg. ISBN 90-71581-11-X

Een jaar geleden [LvH 2000, nr. 3/4] had ik het genoeg een recensie te schrijven over deel I van Geschiedenis van Limburg [let wel: niet DE geschiedenis van Limburg] en nu is deel II verschenen. Even fraai, weer kleurrijk geïllustreerd met bijna 300 foto's, tekeningen, grafieken en tabellen. De blad-



Geschiedenis van Limburg

Deel II

Jos Venner

Redactie

Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap

zijde-grote illustraties domineren nu niet, wellicht door hun spreiding en variatie. De keuze van de onderwerpen en de auteurs maken het geheel tot een zeer sprankelend en fris boekwerk. Er werden bijdragen geleverd voor dit deel, dat de periode 1794 tot heden behandelt, door P. Orbons [de Franse Tijd, de periode met en zonder België en de toeleving naar en de ontwikkeling binnen de Nederlandse staat als vaderland], J. Venner [oorlog 1940-1945, de landbouw, de industriële samenleving, geloof en cultuur], A. Cammaert [illegaliteit en bevrijding], J. Pouls [peelkolonie Griendtsveen, mijnkolonie Beersdal, de affaire met de kruisweg van Aad de Haas in Wahlwiller [met illustraties] en O.L.Vrouw van het H.Hart in Sittard [met enige bladzijden verdwaalde afbeelding], A. Gielen-Van Bommel [boerin en boerengezin], R. Rompen [carnaval en klederdracht] en E. Tieleman [relatievorming bij jongeren].

Dit laatste hoofdstuk heb ik eerst gelezen. Het geeft binnen het kader van het boek bij een speciaal thema de ontwikkeling weer van levens- en gedragsprocessen in het Limburgs wereldje. Er wordt bij de opgegeven thema's

bijzondere aandacht besteed aan onder meer Nedcar, monseigneur Nolens, twee in Oirschot gezongen liederen: één ter ere van Napoleon in 1804 en één anti-Frans in 1815, het separatisme in de jaren 1838-1848, brikken- en pottenbakkers en het slechte huisvestingsbeleid van de gemeente Maastricht in de negentiende eeuw.

Bijzonder vind ik de herinneringen aan het jaar 1814 waarin de Maastrichtenaren plotseling van Franse, Hollandse onderdanen werden en de Franse driekleur moesten inruilen voor oranje na het wit van de overgave en ook de reis van een noordeling in 1876 naar onder meer Fauquemont/Valkenburg.

Van de foto's noem ik de tram Venlo-Tegelen-Steijl in 1912 [p. 34], een knijpkat als noodverlichting [p. 57], een schilderij van C. Rip met een peellandschap [p. 90], een foto van Hub Leufkens met kaatsende meisjes [p. 98], huizen en landgoederen van Peter Regout [p. 132] en jonge vrouwen tijdens een naaicursus in de huishoudschool 'Leenhof' in 1936 [p. 171].

Het is weer een mooi kijk-, lees- en lesboek geworden. In het voorwoord wordt gezegd, dat het boek goed aansluit bij de collecties

van het Limburgs Museum in Venlo en het Industrion in Kerkrade. Getracht is regionale spreiding te bewerkstelligen. Docenten kunnen aan de hand van de behandelde thema's wellicht een totaalhistorie van Limburg aan hun leerlingen van de Basisvorming en Tweede Fase, voor wie het boek in eerste instantie bedoeld is, overdragen. Ook voor anderen is dit een goed leesbaar, interessant boek. De voltooiing van de twee delen is een felicitatie waard. [MvdW]

**Kwartierstatenboek : verzameling
kwartierstaten bijeengebracht door de
commissie kwartierstatenboek 2000**

Door L.A.F. Barjesteh van Waalwijk van Doorn,
A.A. Lutter en J.C.C de Ruiter [Rotterdam & Den
Haag] 340 p. , foto's. ISBN 90-5613-054-4

Het Kwartierstatenboek 2000 is zo'n uitgave, waar men met bewondering naar kijkt als men denkt aan de vele, vele uren die de medewerkers eraan hebben besteed. Niet minder dan 214 kwartierstaten, elk meestal tenminste vijf generaties bevattend, komen we tegen in dit grote, dikke, zware boekwerk van 340 bladzijden. Het register van familie-

namen zal voor de gebruiker het eerste onderdeel zijn, dat hij raadpleegt.

Het overzicht van genealogieën, geordend per inzender/samensteller is ook zeer overzichtelijk. Het Kwartierstatenboek 2000 is het vierde in de serie. Eerder verschenen er in 1958, 1983 en 1993. Aan dat van 1958 mocht ik, zij het in bescheiden vorm door middel van onderzoek, zelf meewerken. Aan dit deel werd meegewerkt door de heer A.S.M. Patelski, genealoog en bestuurslid van Het Land van Herle, die niet minder dan tien volledige kwartierstaten voor zijn rekening nam. Het betreft onder meer Poell-Beckers, Augustus-Erkens en Patelski-Savelsberg. In tegenstelling tot eerdere uitgaven is dit boek zeer rijk geïllustreerd. Zelfs lezers die belangstelling hebben voor kleding of andere uitmonstering in vroegere tijden komen ruimschoots aan hun trekken.

Met de mening van de redactie 'dat het Kwartierstatenboek 2000 een verrijking is van de Nederlandse genealogische literatuur' kan ik het volledig eens zijn. Gestreefd is naar een juiste verdeling van inbreng over het gehele land. Echt een boek om in te snuffelen voor genealogisch geïnteresseerden. [MvdW]

De redeactie van Het Land van Herle
wenst u prettige feestdagen en
een voorspoedig
2002